

ЦИЛЕНА:

За Црну Гору на годину 8 круна, на по годину 4 круне.
За Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину на годину 12 кр. на по годину 6 круна.

За све остале земље годишње 20 франака у злату, на по годину 10 франака у злату.

Преплата се прима само у годишњим и полугод. роковима.

Поједини број 20 пара.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

ЛИСТ ЗА ПОЛИТИКУ И КЊИЖЕВНОСТ

Власник: Државна Штампарија

Издаје суботом

Одговорни уредник: Филип Јерговић.

Преплата се шаље поштом, само и по средно администрацији „Глас Црногорца“ на Цетиње, а коме је наручице, г. Вељку Рамадановићу, К. Ц. агенту у Нотор.

Допише се шаљу Уредништву. Рукописи се не враћају.

За огласе плаћа се: за сваку ријеч или за број од пет цифара по 4 пара за први пут, а за сваки даљи пут по 2 пара.

Дворске и дипломатске вијести

— Њихова Кр. Височанства Књаз Господар и Књагиња Милена и Њихова Височанства Књаз Петар и Књагињице Ксенија и Вјера, повратили су се с Тополице на Цетиње.

— Г. Р. Пирсон, посланик Савезних Држава Сјеверне Америке при нашем Двору, отпутовао је у иностранство.

Г. Де Гра, олд. енглески отпавник послова, отпутовао је у Рим.

ЈАВНА РАСПРАВА

по дјелу злочина велеиздаје, откриеног 23. окт. 1907. год.
II. СЈЕДНИЦА, ДРЖАНА 13. МАЈА 1908. ГОД.

Почетак у 8 сати прије подне

(Стенографске бјешке).

Председник: Нека се доведе Рајковић, Рајковићу, ви сте јуче испричали како сте и на који начин донијели бомбе из Биограда. Ваше се причање слаже потпуно са оним, што сте казали пред ишљедним судијама и што се у тужби наводи, изузимајући што сте хтели да пољепшате онај основ тужбе, који истиче, да сте ви силом околности принуђени били предати бомбе власти. Али при том саслушању изгледа свуда, да ви кријете суду много што-шта, што вам је познато.

Чудновато изгледа суду, да се прима, да носите бомбе, а да не знате откуд су и да не питате онога, који вас савјетује, као н. пр. Новаковића, послјије Т. Божовића, који вас зове у свој стан, описује бомбе, говори да су дали капаре кр. 20.000, да их не би могли набавити без пријатеља, — чудновато да ви не питате, који су то пријатељи, који су дали новац? Тако исто кад сте дошли у Груж и упутили се са М. Даковићем, он вам прича о договорима на т. зв. Романој Ливади, да су ти договори били са деветорицом, — чудновато да не питате, која су то деветорица! Дакле, позива вас суд, да кажете, што се тиче ових околности, знате ли ви откуд су бомбе, јесте ли за то питали Новаковића, Божовића и Даковића?

Рајковић: Ја сам у свом записнику јасно истакао, да нијесам за то питао ни једног од поменутих. Да сам кога питао сигурно бих добио одговор. Али сам истакао, као што рекох односно причања са Новаковићем, да ми је казао, а тако исто и Ђоновић у Гружу, као год и Даковић, да ћу све чути на општем договору у Новом. Али тога договора није било. Дакле ја о том не знам ништа, а све, што знам, истакао сам.

Председник: Ви сте на једном мјесту пред ишљедном влашћу казали, кад вас је упитала откуд су те бомбе, ко је први почео: „па то се замотало у салонима“. Кад су вас питали, како су бацили могли дати толико новаца за бомбе, откуд новци Ђоновићу, Божовићу и т. д. као сиромашнима, ви сте казали: „па то се замотало у салонима“. Кад вас је ишљедна власт питала какви су то „салони“, ви нијесте јасно одговорили. Зашто сте помињали салоне, који су ти?

Рајковић: Једно вече пред ишљедном комисијом питање ме, да ли познајем Димитријевића, штампара у Биограду, да ли сам га гледао. Дакле видео сам, што се тражи. Ја сам се чудио, да се оваква личност уплијеће у овакве ствари. А да се оваква ствар у салонима прави, ја нијесам мислио ни на какав салон, него што је то скупо. Да сам и знао за какав салон, ја не бих имао разлога крити га нити бих га сакрио.

Председник: Ви сте вијели, да вас тужба терети са околности, коју је истакао Војводић, наиме, да је чуо, да сте ви и Новаковић одијели писмо од М. Даковића Т. Божовићу, у коме је наглашавано, да је све спремно у Црној Гори. Је ли то истина?

Ст. Рајковић: Госп. Војводић је истакао лијепих неистина против мене. С тога бих рад био, да се лично с њим споразумјем.

Председник: Биће прилике за то.

Ст. Рајковић: Писма понио нијесам никаквог, нити сам био ичији изасланик.

Мислим, да то довољно свједочи мој пут при кретању у Биоград.

Председник: Тужба износи против вас и ту околност, да сте 27. септембра позивању Ђ. Контића, што тврди и Ђоновић, казали Ђоновићу, да идете у Котор да однесете динамита. Да ли је било тога говора и јесте ли баш отишли тамо?

Ст. Рајковић: Ни једне ријечи није могло бити о томе. Има јакних доказа, да споразумно против мене раде, да је Ђоновић у споразуму удешавао своје записнике против мене. Ја с тога мислим у њиховом присуству расчистити ту ствар међу нама, јер мислим да није сходно, да се чешемо међусобно, да клеветамо један другог, него да путем истине одговорим правди онолико, колико сам крив, али не могу допустити, да ми се дометне и најмања кривица, која не постоји.

Председник: Откуда знате, да је Војводић удешавао записнике у споразуму са Ђоновићем?

Ст. Рајковић: Ја знам врло добро.

Бранилац Др. Д. Матановић: Ја бих желио, да објасните, кад се догодило прекрет ваше одлуке да идете у Глину?

Ст. Рајковић: Ја сам то јуче објаснио. Прије него сам у Задр стигао упознао сам се са новинаром г. Стеваном Ђурчићем, с њиме сам се разговарао, питао ме је куда путујем. Казао сам му да мислим у Хрватску. Ја за то имам свједока, који је то потврдио пред судијама, да сам мислио у Глину путовати. Истакох г. Ђурчићу, да нијесам сигуран, да ли ћу у Глини добити мјесто, а у Загребу ако се задржим, нијесам био члан типографског удружења, па с тога не могу добити посла у штампарии, у којој чланови друшта раде. Г. Ђурчић рече: ако хоћу радити у Биограду, имаде доста неорганизованих штампарииа.

Бранилац Др. Матановић: Ви сте за то и прије знали?

Ст. Рајковић: Знао сам, али и то, да су штампариие биле организоване и многи су покрети свршени на штету радника. Неке штампариие нијесу остале под организацијом, него су у њима радили нечланови друштва, јер чланови нијесу примани. То ја нијесам знао, док ми није објаснио г. Ђурчић, јер сам знао да постоји организација у Биограду.

Бранилац Д-р. Матановић: Јесте ли прије познавали г. Ђурчића?

Ст. Рајковић: Г. Ђурчића сам могуће видео у Биограду, а не сјећам се, да ли сам га икада видео, док је дошао са осталим новинарима на Цетиње. Неко ми га је показао, али нијесам имао додира с њиме. Други пут сам га видео у „Унгаро-Кроата“ са сином Шпира Поповића. С њиме нијесам говорио. Дошнине сам био са Мрдовићем и Јованом Шпировим.

Бранилац Др. Матановић: Је ли г. Ђурчић наставио пут од Фујуме?

Рајковић: Ја не знам, јер га нијесам видео ни кад је изашао из пароброда. Ја и Мрдовић смо сашли у Мрдовићеву кабину и узели ствари. У толико је г. Ђурчић са сином Шпировим изашао и нијесам га видео.

Бранилац Др. Матановић: Ви сте казали у записнику, да је одлука настала у Биограду, послјије у Котору, а јуче, кад сте се вратили са Цетиња?

Рајковић: Коначна је одлука настала на Цетињу.

Бранилац Др. Матановић: Јесте ли коме другоме што казивали, него пред судом?

Рајковић: Ко ме бих казивао.

Бранилац Др. Матановић: Што сте говорили Милу Прли?

Рајковић: Што је њему мило било.

Бранилац Др. Матановић: Ја бих молио, да се конфронтира с њим.

Председник: У своје вријеме.

Рајковић: Оно, што тражите, објаснићу вам. Милу сам говорио онако како јест. Сјутра-дан је престао са мном говорити. Ја сам онда поправно да удесим како је њему мило.

Председник: Има ли још ко од г. бранилаца да га што пита.

Бранилац Пламенац: Ја имам више питања.

Председник: Изволите, само кратко. Није ми мило, да се протеже расправа ради непотребних питања.

Бранилац Пламенац: Рајковић је јуче казао, кад је остао без посла у Држав. Штампарији, да је пошао г. Радовићу и тражио рада у никшићској штампарии, али г. Рајковићу није хтио дати мјесто, него се обратио у Сарајево на неког другог. Што је то било, да г. Радовић није имао повјерења у њега?

Рајковић: То питајте г. Радовића.

Бранилац Пламенац: Даље каже, да се састајао са г. Радовићем у кафани Јовановића.

Рајковић: То нијесам казао, већ да сам ту видео г. Радовића.

Бранилац Пламенац: Је ли се састајао у кафани Јовановића?

Рајковић: Јуче сам истакао, што сам говорио, а у кафани је био Мартиновић, Благо Раифковић и још други. И сам г. Јовановић је био присутан кад је г. Радовић платио чашницу вина мени и Лазаревићу. Ово је довољно.

Бранилац Пламенац: Нијесте ли с њим говорили?

Рајковић: Што сам говорио рекао сам. Питао ме је како је разрушена штампариија у Никшићу, је ли оштећена и т. д.

Бранилац Пламенац: Даље каже, да је Новаковић причао у Биограду о нередима у Црној Гори. Изгледа чудновато. Нека ми каже, зашто је причао у записницима оно што прича Новаковић у Биограду кад су заједно пошлени?

Рајковић: Новаковић је остао у Котору. Он ми није причао, што се догодило. Међутим није никаква новост, да се догоди нешто данас, а нешто сјутра у оно доба. Ја нијесам много вјере полагао у Новаковићево разлагање, јер сам знао да не може бити да се нешто догоди у оноликој мјери, у колико је Новаковић истицао.

Бранилац Пламенац: То је ваш одговор?

Ст. Рајковић: Ја мислим, да је довољан.

Бранилац Пламенац: Још једно питање. Да нам каже Рајковић: кад је први пут поведена ријеч о комплоту против Господара и Његова Дома, јер је у записницима казао, да су кренули у Биоград с намером, да омету изборе. Нека каже кад је први пут поведена о томе ријеч. Много стоји да знам, да ли је збиља био план, да се убије Господар и Његов Дом, јер једна мисао кад никне у глави појединца а не усвоји је цијело друштво, није план.

Ст. Рајковић: Ја сам чуо у Биограду од Сима Шобајића ријечи, које сам јуче навео. Ја сам таквих ријечи много раније чуо, али им нијесам поклонио никакве пажње. На основу тога нијесам ступио у друштво, осим само зато да унапредно у племена, да се убију они, који творе насиље. Против Господара и Његова Дома нијесам чуо ни једне ријечи у читавом друштву.

Бранилац Пламенац: У сваком случају тај план није никао у ниједној глави, него у глави М. Даковића?

Ст. Рајковић: Није ми познато. Ја сам рекао, да је Даковић казао: „да је ноћас дошао на величанствен план“. То је било 18. октобра у јутро.

Бранилац Пламенац: Је ли се о том водила ријеч код Миљковића у ноћи 18. и 19. кад су се састали?

Ст. Рајковић: Између 18. и 19. ноћу не сјећам се да ли је говорено. Могуће је, да је 18. и 19. нешто између мене и Даковића или Поповића и Даковића, а 20. претресано је нешто о том плану.

Бранилац Пламенац: Казао је јучер, да се је приложио, не знам од колико година, потукао с неким Божовићем у Биограду. Каже даље, да Даковић није имао у њега повјерење, па ме чуди, да су они могли њему повјерити таку опасну ствар, а друго, што њих дијели васпитање, образовање, друштвено стање и т. д. Нека ми објасни, како он то мисли, те су та два тако брзо могли имати повјерења у њега.

Ст. Рајковић: Са Даковићем сам се упознао 3—4 дана прије него што сам пошао на страну; послјије сам се више пута са Даковићем састајао и говорио против појединијех изгледа у Никшићу, на Цетињу и против напада на кућу Ми-

хаила Јовановића, — и данас говорим против. Нешто то, а нешто ово учинило је, те су имали у мене повјерење, — би ми нешто више повјерили, више би ми казали, него само то.

Бр. Пламенац: Како изгледа из његовог записника, господине председниче, Рајковић је дошао у Боку у исто вријеме са Божовићем, Ђоновићем и чудновато ми изгледа, како они то њему да повјере, кад каже, да Даковић никад у њега није имао повјерење.

Ст. Рајковић: То бисте могли питати њих.

Председник: Откуда Вам он може на то одговорити?

Бр. Пламенац: Како не може, г. председниче, кад је он могао с њима бити у споразуму. Јести, заједно путовати, трошити ит. д., — то значи доста. Такве опасне ствари не повјеравају се за 24 сата. Ја сам хтио питати — откуд 2000 круна, откуд бомбе, откуд повјерење у 24 сата!? Нека каже све, што има да каже. И председник суда је увјерен да он мора да крије нешто.

Ст. Рајковић: Ви не говорите истину!

Председник: Немојте вријеђати?

Бранилац Пламенац: Он не може ни-кога вријеђати!

Ст. Рајковић: Јучер ми је узгред проговорио неколико ријечи г. Пламенац и хтио је да ме мало пецне, зашто сам се јучер насмијао, а овамо се испољава, да Ђукановић плаче. Морао сам се насмијати — Дакле, ја Вас молим, господине председниче, да ме заштитите од оваквих вријеђања.

Рецимо, Даковић истакнуо је Ђукановића за поузданика, који ће много што-шта у Никшићу учинити, а кад тамо, Ђукановић плаче, и то је разлог, зашто сам се насмијао.

Господин Пламенац пита опо, нашто добро види, да не могу одговорити. Ја бих молио, да ме заштитите од таквих питања.

Бранилац П. Пламенац: Моја је дужност, да питам баш оно нашто не може да одговори.

Држ. туж. Ј. Дрљевић: Ово спада на саму одбрану. У списима је то исцрпно казано.

Бранилац Љ. Бакић: Примјетно сам јуче, а морам примјетити и данас, да г. Пламенац поставља каптаивна питања.

Откуда може Рајковић да дозна, зашто му нијесу повјерили оно или ово. Главну ствар не може знати. Он тврди, да њему нијесу повјерили. У опште молио бих, да се поштеди мој клијент. Дужност је питати, али само зато да се дозна материјална истина.

Бранилац П. Пламенац: Ја мислим, да сваки има своја клијента, те се ради, да се олакша своме клијенту.

Рајковића је г. Радовић примио у своју кућу и шиље га на рад у Никшић, и он познаје добро госп. Радовића. Даковић, који је био његов шеф у тој ствари, рекао му је да тражи новац од Радовића, да ће му их на бомбу избројити. Чудновато је, да није тражио од Радовића новаца, па да се није ни јавио, кад је Радовић дошао у Котор, него је пролазио мимо њега.

С. Рајковић: Даковић је казао, да ће њему на бомбу новце избројити, а не мени, с тога нијесам се ни јавио, јер нијесам ни имао разлога. Јако могуће, да бих се и јавио, али је имао другог пријатеља, и ја сам сматрао за непристојно да приступим кад се налази у друштву.

Мени Даковић није казао, да тражим паре од Радовића и да ће их на бомбу избројити, него да ће то њему учинити.

Бранилац П. Пламенац: Гдје сте упознали Др. Лазаревића?

С. Рајковић: Др. Лазаревића не познајем, него сам само чуо за његово име.

Бранилац П. Пламенац: Познајете ли г. Бјеладиновића?

С. Рајковић: Једнога Бјеладиновића познајем.

Бранилац П. Пламенац: Питам оптуженога, је ли се г. Бјеладиновић дружио за оно вријеме, док је он био у Котору, одакле је доносио бомбе и док их је изнио на Цетиње, са нашим емигрантима?

С. Рајковић: Господина Бјеладиновића нијесам видео осим један пут у Рисну 28. септ. пр. године.

Брилица П. Пламенац: Рајковић је говорио за кључ од баула Ђулафијева. Нека каже, је ли изгубио или задржао тај кључ?

Стеван Рајковић: Изгубио сам га. Задржао сам га у своме џепу, а сам Ђулафић тврди, да је он на силу куфер отворио.

Брилица П. Пламенац: Рајковић каже, да су се састали у некоме хотелу у Гужу, Даковић, Поповић, Ђоновић и др. Хтио бих знати који је то хотел, и је ли ишљедна комисија тражила од аустријских полицијских власти, да испитају, јесу ли те вечери и тога дана окривљени ондје били или не?

Председник: Ко ме ставља те питање?

Брилица Пламенац: Нека каже окривљени који је тај хотел. А питам ишљедне судије, да ли су питали у Гужу, јесу ли истините тврдње окривљенога? Аустријске полицијске власти морају то знати.

Држ. тужилац Ј. Дрљевић: Из списка ће се видјети да је то утврђено. Ако сте ви то прочитали могли сте видјети, а ако нијесте прочитали, видјелите кад прочитате.

Брилица Пламенац: Желио бих још да ми кажете, да ли су ишлијеђени родитељи Рајковића, и што они кажу о њиховом дјетету.

Толико сам хтио рећи за сада.

Председник: Они би казали о своме дјетету оно што је лепше. Ко ће кудити своје дјете.

Брилица Хајдуковић: (Према Рајковићу). Кад сте 23. октобра донијели бомбе и у јутру их дали Радивковићу каже, да је он прилични социјалиста „и одлучим се да му кажем.“

Је ли он зблиа социјалиста и јесте ли ви социјалиста?

С. Рајковић: Код нас у Црној Гори се само чула та ријеч, а шта је то, не знам ни сам. Он каже да је социјалиста, а ја сам казао да је то добро.

Брилица Ј. Хајдуковић: А по чему сте у Држ. Штампарији рђаво забиљежени, можда ради слободомислих идеја.

С. Рајковић: Кажете ли прије 5 до 6 година?

Брилица Ј. Хајдуковић: Ви у једном записнику кажете, да сте за вријеме рада у Држ. Штампарији, а ово је било до 1907. у августу, били рђаво забиљежени — ваљда за то што сте тражили повећање плате и смањивање рада?

С. Рајковић: Заиста, плате су биле жалосне.

Кад сам ја дошао у Црну Гору, ја сам се са Лазаревићем бунио против тога и ратно да се побољша стање у штампарији.

Брилица Ј. Хајдуковић: Не знам, или је Радивковић прилични социјалиста или сте ви већи од њега?

С. Рајковић: То је попола.

Брилица Хајдуковић: Јуче сте казали, да сте Душану Ђоновићу рекли при спровођу дјетета Јовановићева, или пред кафаном, да Вас се клони.

Ст. Рајковић: Ја сам то казао пред црквом.

Брилица Хајдуковић:

Чини ми се да прије у записнику имате и ишљедни ће судија за то боље знати, да сте тога пута говорили о бомбама, да сте их донијели и склонили на сигурно мјесто.

Ст. Рајковић: Јест.

Брилица Хајдуковић:

Сада је сигурно, да сте му казали, клони се од мене?

Ст. Рајковић: Ја сам га изјутра звао из куће, и колико се сјећам нијесам му ништа објаснио, него сам му казао да ми за сада није потребан. Ја сам се пријатно спроводу, у којему баш нијесам видио Ђоновића, него тек онда пошто је дијете укупано.

Упутио сам се да идем са гробља сам, мени се је придружио Ђоновић, који је био у друштву са ђацима, питао ме је, шта му имадем да кажем, рекао сам му да сам донио бомбе и да сам га зато звао да их склони.

А зашто сам му рекао да сам их склонио на сигурно мјесто то је било оправдано, једно с тога што сам био изложио мин. унутр. дјела, да би добро било да се у друштво повратим и да отидем на опште договоре, јер то нијесам знао. Кад бих ја рецимо казао Ђоновићу, да сам предао бомбе полицији, било би предузеће осујећено. Али ја имадем свједока, који ће то казати и који је то могуће видјети, да се је клонио од мене и није од гробља са мном ишао. Сам Радивковић тврди, да сам му казао да ме се клони. Иковићу нијесам био никако вољан истаћи онако, како је у ствари.

Председник: Сједите, Рајковићу.

Ст. Рајковић: Ја сам мислио да вам речем још нешто. Мислим да не смета ако сам испустио приликом причања. На једном мјесту сам прескочио и нијесам споменуо Миличковића, кога Марко Даковић издржава.

Брилица М. Бошковић: Јуче сам пријетио да је Рајковић у неколико својих изјава напоменуо и Лаза Божовића бив. учитеља из Пипера, данашњег емигранта.

С тога бих молио, да Рајковић изволи рећи све што зна о познанству с Божовићем и о његовом удјелу приликом тих конференција држаних у Биограду?

Ст. Рајковић: Ја сам раније изјавио да нијесам био присутан на каквим конференцијама, него што сам истакао у записнику. Са Божовићем нијесам имао додира.

Што сам напоменуо, то је било само моје мишљење. Ишљедни судија питао ме, откуда мислим да су купљене бомбе. Ја сам му на то дао своје мишљење, а нијесам ништа тврдио.

Лазар Божовић је председник некога комитетског друштва у Старој Македонији. Знам да употребљавају бомбе, а знам да је Лазар неки стриц Тодора Божовића и према томе сам дао своје мишљење, да је он добио крупне бомбе од Лазара Божовића.

Брилица Милован Бошковић: Ја сам задовољан тим одговором. У исто вријеме молим, да се Рајковић изјасни, кад се и гдје први пут познао са Симом Шобајићем и Љубом Павићем?

Ст. Рајковић: У Београду, и то мислим, дан два прије, него ли сам се састао са Шобајићем у Кнез-Михаиловој улици који ми је тада и причао, да се ради о некој крупној ствари. Ја сам гледао њих обојицу, т.ј. не Павића, него Шобајића као посланика на Цетињу, међутим, с њима нијесам имао никакво познанства.

Председник: Биће, да сте негдје казали, да вам је то прво познанство са Шобајићем и Павићем било негдје око 4-ог октобра?

Ст. Рајковић: Ја сам казао вријеме, на дан два прије 9-ог. Казао сам, да нијесам у стању, да вам баш тачно кажем, него од 2-ог до 7-ог октобра, што то није на мене оставило никаквог утиска.

Брилица М. Бошковић: Молим вас, г. председниче, да би ми г. Рајковић одговорио на ово питање, гдје каже у једном записнику, како му је рекао Тодор Божовић, да ће послати оно упуство о бомбама једном свом пријатељу, да га преведе, да се могу с њим послужити. Да ли може он о том прецизније рећи ко је тај његов пријатељ?

Ст. Рајковић: Пред ишљедним судијом о том упуству и шаљању у Крагујевац нијесам имао ни ријечи.

Брилица М. Бошковић: Да ли он остаје при томе, да кад је Пријатељ донио Новаковићу упуство на српском језику, бијаше икакав нацрт упућен на адресата или потпис адресатов. Нужно ми је ово прецизирање.

Ст. Рајковић: Натписа није било никакво. Колико се сјећам, што је говорено о тим упуствима, било је ту латинскијех назива, који ми нијесу били разумљиви. Препоручено је у том упуству Новаковићу, да он то не прави, него да уступи коме другоме и ради мијешања тог састава, јер да је то опасна ствар. Потписа није било никакво.

Председник: Да ли сте оригинал упуства имали у рукама?

Ст. Рајковић: Не знам да ли је био оригинал, али је био на њемачком језику.

Брилица Т. Милошевић: Господине председниче, кад је Рајковић с Иковићем пошао пјешке на Његуше, је ли се он или Иковић коме јављао депешом и каквог је била значаја?

Ст. Рајковић: То сам испустио у записнику. Иковић се је јавио депешом на Цетиње. Депеша је овако гласила: Сретно стигосмо, тражимо новца даље — Иковић. Иковић је мени објашњавао да брзојавим Штитару, који се налази код Књаза Мирка, јер да има нешто новца, што му је остало од рада. Има ли то каквог значаја, то ми није познато.

Председник: Јесте ли, Рајковићу, имали појерења у Иковића?

Ст. Рајковић: Нијесам.

Председник: А он у вас?

Ст. Рајковић: То ми није познато.

Ја, истину да речем, нијесам имао у њега појерења, јер је било гласова, који ми нијесу заучили, да би му могао појерувати. То сам саопштио Даковићу.

Брилица П. Пламенац: Да објасним једну контрадикцију. Рекао је ово у ранијем записнику, да он није имао појерења у Иковића, као ни он у њега. Међутим, јуче каже, да је Марко Даковић Иковића звао за то, да му пошаље неку поруку. Ви сте га, г. председниче, питали, да објасни, каквим је начином он могао звати Иковића, а Рајковић је одговорио, да је имао ваљда у њега појерења.

Ст. Рајковић: У мом записнику каже се јасно овако: Знао сам да Даковић Иковића зове, да га употреби у своје сврхе. У колико се мене тиче, нијесам имао појерења у Иковића, а истодобно сам и Даковића упозорио, да сумњам у Иковића. Он ми је одговорио, да Иковића добро познаје.

Брилица П. Пламенац: Још једну. Он каже, да је пјешке отишао и да није имао када тражити Иковића. Пјешке да је пошао ради тога, што су га полицијски органи тражили. Дакле он с једном личношћу у коју сумња, иде пјешке у Котор.

Ово није довољан одговор за мене.

С. Рајковић: Ја сам испоручио Иковићу, да га зове Даковић, да отиде сјутра-дан у Котор. Међутим нијесам мислио сјутра се вратити у Котор, него да останем 4—5 дана на Цетињу. Чуо сам нешто напоменути од Лазаревића, да је питао неки жандар за мене и стога се свратио Иковићу, хоће ли ићи или не. Он је пристао и пошао, те мјесто тога, што бих сам отпутовао, ми смо ишли заједно.

Брилица Д-р Матановић: Кад је Иковић дошао у Котор и кад сте чули, да је Марку Даковићу рекао: предао сам писмо Ђуровићу и он неће за то да зна, шта је Даковић одговорио на то?

С. Рајковић: Вјерујте ми, да се тачно не сјећам. Сјећам се само то, да се је једном приликом изјаснио, да ће му војвода Гавро платити, што му није дао новца у своје вријеме.

Брилица Д-р Матановић: Шта је одговорио Даковић Иковићу, што му овај није дао новца?

С. Рајковић: То ми није познато.

Брилица Јаблан: У колико сам разумио из исказа, Рајковић је истакнуо, да му је Даковић први пут на путу говорио о конференцији на Романовој Ливади. Нигдје пак, није ништа назначио, да се о тој конференцији на Романовој Ливади повела ријеч на састанцима у Биограду. Молим, да се ово испита, да ли је било о томе тамо говора.

С. Рајковић: На састанцима у Биограду нијесам био, него само на ужим састанцима с Новаковићем и Божовићем. На састанцима, пак, гдје би их било 6—7, нијесам био присутан. Из тога се види, како сам повјерење уживао.

Брилица Бакић: Пошто је за мога клијента једна од најважнијих околности, која му иде у олакшицу та, да ли се је сам пријавио на Цетињу, или га је полиција ухватила, то молим државног тужиоца, пошто се тужба битно разликује од говора мога клијента, да каже, је ли он био ухваћен од полиције на Цетињу или је сам пријавио бомбе државним властима?

Председник: Ја бих могао мјесто државног тужиоца одговорити.

То су, г. браниоче, рефлексије државног тужиоца, на које ће послје све одговорити.

Држ. туж. Вујисић: Треба упозорити браниоче, да ће државни тужиоци имати о томе у своје вријеме ријеч. Сад при оптужби то питати није умјесно.

Брилица Бакић: Ја хоћу само констатовати, да ли је он предао бомбе, да ли је ухваћен, јер је то битна разлика.

Председник: Потпуно је умјесна примједба г. држ. тужиоца, да ће он узети ријеч и изјаснити се, у колико њихову одбрану прима за олакшицу њихову или да остаје при оптужби. Држ. тужилац ће узети ријеч послје свих оптуженика и бранитеља, да рефлектира на то што истиче Рајковић, да је он сам, а не приморан околностима, како тужба наводи, предао бомбе властима.

С. Рајковић: Истиче се, да сам приморан био силом околности, да предам бомбе. Како то да та полиција, која пази на сваки мој корак, не дознаје, да носим те бомбе у саму варош? Ово су докази, који потпуно побивају тврдњу држ. тужиоца.

Председник: Сједите Рајковићу, нека дође Ђулафић.

Председник: Нека се доведе Васо Ђулафић.

— Јесте ли ви Васо Ђулафић?

Васо Ђулафић: Јесам.

Председник: Одакле си родом?

В. Ђулафић: Ја сам из Васојевића.

Председник: Шта си по занимању?

В. Ђулафић: Радио сам, био сам некад капетан, био сам некад народни посланик и т.д.

Председник: Јесте ли кад били за чим кажњени?

В. Ђулафић: Јесам. Некад ми је ко што наметнуо, те сам био стављен у тамницу.

Председник: Због чега?

В. Ђулафић: Ја не знам. То је одавно било, има већ 20—30 година.

Председник: Ти си Васо стар човјек, као што се говори, ногама у гробу; предат си суду, и за то треба да кажеш истину све, како је што било, како у погледу своје кривике, тако исто и у погледу других оптуженика.

Против тебе тужба истиче ово (чита): „Да си по тврђењу оптуженог Рајковића, који своју кривицу признаје, а и свом признању био на свима састанцима завјереника у Биограду, а послје говора Петра Новаковића, да су га послали: Гаврило Церовић, Спасоје Пилетић, Андрија Радовић, Марко Радловић, Михаило Ивановић, Милосав Раичевић,

Митар Вукчевић, Митар Ђуровић и т.д. који су према тврђењу Новаковићеве ријешили, да од њих сваки пође у своје племе и ударе на главаре са својим присталицама, а ти да идеш у Васојевиће, и послје осталог споразума и говора на том састанку, да си, дакле, ти пристао, да идеш у Васојевиће и понесеш бомбе, услед чега си 12. октобра 1907. године пошао у стан Тодора Божовића и од истог примио 13 напалеона у новцу и 10 комада бомба, да их понесеш Милосаву Раичевићу, у Трпача — Васојевиће;

Да си, пошто ти је Тодор Божовић испричао неке појединости завјерничког плана, а на име, да ће дићи у ваздух „Зетски Дом“ т.ј. Народну Скупштину, ако на дан избора не успије план; да је Михаило Ивановић пошао у Куче тобож, да их умири, а да је пошао у сврху, да их утиша за вријеме, док бомбе не стигну и осталим племенима, јер их Кучи већ имају, и да ће и он кренути одмах, чим добије двије велике бомбе, да си, дакле, 12. октобра кренуо с бомбама из Биограда преко Крагујевца и Ивањнице на Јавор;

Да су се с тобом упутили син ти Марко, Мијат и Илија Ђулафић, а на граници србијанској да су вас стигли Андрија и Јоко Пантовић, ти раздјелили бомбе и преко Турске стигли на Полицију;

Да си ту код Андрије Пантовића оставио баул и 4 бомбе, а ти, Марко и Илија узели по једну, а једна остала код болесног Мијата на Полицију, а једну да си по твом причању изгубио. Једну пак, коју је Андрија Пантовић добио на србијанској граници, задржао је исти код себе — свега дакле 10;

Да си, пошто си стигао у Ржаницу код своје сестре Љубице, ову послао са писмом код Милосава Раичевића у Трпача, да му јавиш о ствари, а сам продужио пут с друштвом за Ровца, да ту сачекаш одговор од Раичевића;

Да је по твом признању и Марка ти сина тврђењу писмо гласило: „Ствари за које сте поручили у Биоград, изнесене су на Полицију код Андрије Пантовића, одговорите јесте ли поручивали и да се са мном састанете, ако можете“ и;

Да се твоја сестра Љубица повратила искрај Раичевића и одговорила ти, да је Милосаву писмо предала и да јој је рекао, да се са тобом не може састати, нити може одговорити, јер је под стражом, већ да се притајиш за неколико дана.“

Је ли си Васо разумио оптужбу и шта имаш на њу одговорити?

В. Ђулафић: Ја, господине председниче, видите како је, ја нијесам могао добити, да чиним себи одбрану, јер је то мука.

Ја сам молио, да ми се даде један писар, па да чиним себи одбрану, и да кажем све како је било, али то добит нијесам могао.

Како ћу ја сам то казати, то ће друго бити.

Још од онога несрећнога дана, када су ме напали, да сам рекао за Господара оно, што нијесам рекао, када су ми све незаконито распродали, упутио сам једно писмо Министру, а друго Господару, да идем слободно на Цетиње, али нијесам примио одговор, прескочио сам био у Србију, па сам мислио, да ће то бити за мало времена, па да ће ми Господар дати милост.

Па сам за то хтио казати, да ми је немогуће казати, како писмено, јер могу нешто оставити, нешто погрешити, па треба, да то писмено искажем.

Председник: Ти треба лијепо да кажеш усмено све како је било, па ако што изоставиш, опет ћеш додати.

Кажу дакле сада, када си отуда кренуо? Гдје си и с ким си се састао, и што си са собом донио?

В. Ђулафић: Дуго је то; ја не могу све то испричати. Ја молим, да то писмено изјавим.

Председник: Васо, ти си већ усмено и писмено твоје испите предао. Ми ћемо твој записник прочитати, али сада нам кажи усмено оно што знаш.

Ја сам те позвао, да речеш, то је тако и тако, а оно што знаш да није — није тако. Одговори ми дакле, када си ти пошао у Србију?

В. Ђулафић: Ја сам пошао у Србију са Полицијом на Госпођин-дан.

Председник: Јеси ли сам пошао?

В. Ђулафић: Нијесам сам пошао, по са два сина, два рођака, два вође и са три Пантовића.

Председник: Куда си пошао? Гдје си се бавио? С ким си се састајао?

В. Ђулафић: Пошао сам преко Турске, преко опасних мјеста. Колико је ту наших ђака и учитеља погинуло! Путном сам доста муке поднио, а доказано ми је, да ме чека војска и да гледају, да ме убију. Ја сам за три ноћи ходио и кад сам дошао на границу српску, ту су ме пандури дочекали и задржали ме за 3 дана; нијесу ми дали напријед да идем. Послје тога допустили су ми, да идем на Јавор и ту су ме задржали за два—три дана и допустили су ми, да

идем на Ивањицу. Ту смо се задржали два три дана; допустили су ми, да идем у Чачак. Одатле су ми казали, да идем у Ужице.

Председник: Ко вам је то казао?

В. Ђулафић: То ми је казао началник, и рекао ми је „не можеш напријед, него да идеш у Ужице.“

У Ужице сам био 3—4 дана и позвао ме началник, и казао ми је „допуштено ти је ићи у Србију и живјети гдје год хоћеш, осим у Биограду. То друштво нека иде у Србију да ради, а теби ће општина и српска браћа издржавање наћи.

Из Ужице смо дошли у Крагујевац, и кад смо дошли у Крагујевац, пошто смо стали око пет—шест дана, онда сам јавио министру иностранијех дјела Србије брзојавно, да ми даде дозволу, да пођем у Биоград. Добио сам одговор и каже се у брзојаву: допушта ти се само 3 дана стати у Београд. Ја сам послје пошао и узео сам собом своје дијете. Узео сам га због тога, да би га турио у официрску школу. Јавио сам се министарству и министарство га примило.

Јавио сам се началнику министарства, да приступим министру, који ми је казао, да министар председник не прима. Једно не прима с тога, што нема времена, а друго с тога, што га давија Црна Гора. Онда мислим, шта ћу и како ћу, рада нема, гладан, а неродна година. Ја пођем, на лијено чекам министра. Чекао сам га до двије уре послје подне и пошто га нијесам могао видјети кад је изишао из министарства, пошао сам у његову кућу и ево ту чекају: Симо Шобајић, поп Војин Поповић и један Томић из Никшића — не знам како га зову, који говораше да има брата професора. Они рекоше, да нама министар не да да приступимо, ако теби не да. Ја пукај на врата, велим хоћу код министра.

Председник: Каза ли ти, ко си?

Васо Ђулафић: Казао сам, ко сам.

Председник: Јеси ли сам од себе пошао код министра, или ти је ко рекао, да пођеш на кућу?

Васо Ђулафић: Не знам, може бити неко ми је казао, пођи код куће министрове и пошао сам. Онда пошто сам примио дозволу — улегао сам. Он нас је питао, што тражимо и рекао: ви знате, каже, да сам ја председник министарства Краљевине Србије, не улазе лако код мене политички кривци, и ја сам некад био истјеран из Србије и скитао сам се кроз Бугарију и Русију, па нијесам никад могао код министра доћи.

Послије почео је Симо тамо нешто да прича, и ја сам рекао, да се ми надамо, да ће наш добри Господар учинити милост, да се опет вратимо кући.

Ја сам тражио помоћ за себе и за своје друштво и за мога сина, да се школује.

Он ми је рекао, да помоћи за моје друштво не може дати, а мени рече: ти си човек стар, пријављивањем се општинама и имаћеш препоруку за српску браћу и неће те запуштати, а то друштво нека ради — у Србији има вазда рада. Видите како се у нас ради; овдје сваки ради, нема друкчије никаквог живљења. Ја га молим опет за мога сина и он рече гледаћемо, да твој син буде примљен у Старој Србији.

Председник: У школу, је ли?

Васо Ђулафић: У школу.

Онда он пита једнога по једнога, што ћеш ти, што ћеш ти. Шобајићу рече: ево теби браћа, па онда ради, имаш трговину. Маленици рече: даћемо ти нешто службе у Србији. На крају рече: од мене помоћи немате никакве и то не можете овдје стати, него да идете из Београда.

Кад сам пошао у Крагујевац, чекао сам одговор за мога сина, јер ми рече министар, да ћу добити одговор преко начелника Новаковића: добићеш одговор, да ти се син прими у Старој Србији, пошто каже, да су се у Србији заључиле ове школе.

Пошто видјех, да нема одговора, онда писах проту Ђурићу.

Кад сам био још у Ужицама познавао сам га по томе, јер је он био у Црној Гори у Васојевићима за неколико времена и кажу ми, да је пошао у Биоград. Он мени одговори: „да обећано — извршиће се“, али чекај! Једно јутро кренух у Биоград, и у Биоград сам дошао 10. окт. Пошао сам у хотел „Балкан“ и ту сам нашао доста ђака, али ја никога нијесам познавао, само који би се мени представили: ја сам тај и тај, онда сам ја с њим разговарао. Ту је био Милутин Томић и јоште доста црногорских ђака из све Црне Горе. Причају они мени за стање у Црној Гори.

Председник: Би ли их могао избројити, који су били ти ђаци.

Васо Ђулафић: Ја не знам. — Имаше их из Мораче, из Роваца, из Пипера и са сваке стране Црне Горе. Они су ми се представили, али их ја сада, да их видим, не бих познао. Они бјеху помијешани с другим људима у оне уске халине. Ту не иде у кафану, као код нас четворица, петина, тамо иде велики свијет, да се не може проћи. Велика је кафана, штета се

ту, сваки чита новине и пије биру. Ја сам по томе познао ко је Црногорац — дигао ми се, а ко није, он се не шене, па и министар да уљеже.

Почели смо причати с Милутином о приликама у Црној Гори; стање је мучно: ова данашња влада тјера по 50 војника; сваки чини, да Бог лијепо суди. Изброји ми он, како је сердар Саво погинуо, убила га полиција, како је један учитељ умро и т. д., како је Томић умро, како је суд осудио на правду Божију тога и тога ко може да бјежи — бјежи, ко не узмогне побјећи, само је ли из „народне странке“, нема му станка.

Ја велим: „ко ви то каза“. Он рече: „дошли су баш двојица: један је радник, који је био у штампарији никшићској, а један је, који је био у Обласном Суду на Цетињу. Они су то казали и рече ми: не причамо ти ни пола. Ја сам чуо, да су и твоје све продали. Узми „Штампу“, па читај. „Јеси ли то чуо“? Ја рекох: ја читати не умјем. „Штампа“ каже, да је твоје све продато, и покретно и непокретно. Ту се разговарамо и сједимо, и некако писамце још они читају. Одакле је то писамце? — Веле, да је од Марка Давковића. — А гдје је он? Веле, да је у Рису. Шта то пише у томе писамцу? — „Овамо, браћо, све пропале, по, браћо, помоћ, ако Бога знате!“ Дјеца би свакога могла преварити.

Председник: Знаш ли читати?

Васо Ђулафић: Ја не знам. — Штампано једва могу читати, а писано не могу; само име своје научио сам писати и друго ништа.

Председник: Сједи!

В. Ђулафић: Није ту као да је у камари, но имаше у тој кафани народа, колико овдје. Ко те пита, ко што збори.

Овога радника мени нико не казује, нити ми се је он представио, само ми се представљао Петар Новаковић, и чини ми се, за њега двојица рекоше, да је ишао тамо овамо.

Пошто сјеђесмо ту, питају ме: „што си дошао“? ми смо чули, да је свршено за твоје дијете, да су га примили. Пошто изиђосмо четворица, — петина, рекоше: „Хајдемо у „Париз“ кафану“.

Када смо дошли ту, имаше их двадесет пута оволико народа, имаше 1000 столица; ту смо на једно мјесто сјели и пили по једну чашу пива.

Председник: Јесте ли познавали Рајковића?

В. Ђулафић: Не, тако ми Бога!

Најприје сам га познао код Божовића; последије, да сам га срио, не бих га познао.

Почеше ми причати тако, па тако, да су предали оставку сви из „народне странке“, који су били при судовима, а тако исто, да има од прилике око 170 официра, капетана, попова и учитеља, који су дали оставку. У томе друштву има два дијела подофицира и 12 официра, па хоће да иду у своје племе, јер, ако не би пала влада, — отвориће се револуција у Црној Гори.

Председник: Ко ово говори?

В. Ђулафић: Ово говори Новаковић: отвориће се револуција, али ће се чекати. И теби се препоручује, да пођеш у Васојевиће. Ја кажем: „Не могу поћи у Васојевиће“, јер сам прије много преко Турске поднио, вукли су ме по ноћи, да ме бију — и ја не смијем поћи преко Турске. Сам не могу, дјену узети не могу. Али пошто ми је све распродато код куће, рад бих био поћи, да видим ту своју фамилију. Он ми рече: „Ми ћемо ти дати оружје и за 140 Турака, јер без оружја се преко Турске не може“. Ја питах: „како је то оружје“? Он рече: „то су бомбе“. — Што требају бомбе? Каже: Ако се крене револуција, да стоје ту. Ја рекох: „Ја их у Васојевиће никад не бих пренио, кад бих знао, да би се покљали“. „Све је, рече, сложено, ништа се не бој. Милосав ће те чекати на граници и он ћети казати, да ли ће их примити или неће. Нити је ту било другог каквог збора, ни ништа; нити је ту спомињао Господар, ни пети, ни девети, нити ништа на бијеломе свијету до ово.“

Ја сам послје пошао и показа ми бомбе Божовић. Ја сам казао: да их узимам само за пријећи преко Турске, а за ништа друго. Он је казао: „ти са тим можеш спомен на себе оставити“. Друге ноћи сам пошао код Рајковића, пошто ми је узео баул, и Рајковића нијесам нашао самога, него са Божовићем, који ми рече: „Што си у бризи?“ — Ја сам рекао: „Бојим се преко Турске прећи“. — „Хајде ти, рече, лијепо, на можеш 4—5 сати ходити, — ако ту није Милосав, ти са бомбама натраг“.

Ја сам пошао и дјену сам молио, да не иде са мном, да их не би ко убио, но када сам дошао на границу, чекао сам једно два дана. Стигли су ме Пантовићи, јер они су били у другој вароши. Док смо дошли на границу турску — никоме нијесам показао бомбе, ни дјену, а пошто смо дошли на границу турску, рекох: Ево, дјену, овако се пале; ако нас Турци напану, да нас покољу, нама спасења нема свакога друкчије, па ако ћемо и

себе лагумисати; пођимо даље. Кад смо дошли на Љешницу — то је 5 сати хода у Турској са наше границе, ту кад сам дошао, молио сам једног Куча, да ми даде једно дијете, да пође до на Трепчу, да ми донесе глас, ако Милосав не би био ту, ја бих ишао натраг.

Питах га, би ли ме хтио повести натраг у Србију? Овај човек рече: „слава ми је — ја не могу“, Митровдан слави, те ја отоглен дођи у Пантовиће. Андрији Пантовићу сам рекао: би ли му брат, ако је дома, пошао код једнога човека, да понесе једно писмо. Он каже, да му је брат отишао у Подгорицу. Баул сам оставио код Андрије; биле су у њему 4 бомбе: три смо узели тројица собом, а једна је остала; ја сам продужио напријед и дошао сам код сестре у Ржаницу. Послије овога, писао сам једно писмо Милосаву Раичевићу и казао сам: за ствари, које сте поручили пренио сам, их — одговорите, јесте ли их поручивали, или не, и ако је могуће, да се састанемо.

Председник: Јеси ли ти писао?

В. Ђулафић: Не, него Марко, мој син. Ја сам одатле продужио пут у Ровце, гдје сам преданио. Пошто ми је дошла сестра, казала ми је: — „ја писмено ништа нијесам донијела. Ја послјије изгубих наду и рекох, да идем опет са тим бомбама преко Турске, па погинуо или остао жив. У толико војска нас опколи.“

Председник: Која војска вас је опколила?

В. Ђулафић: Војска црногорска.

Председник: Који је то дан био?

В. Ђулафић: 28. октобра, јер је 26. био Митров дан. Ја сам искочио из куће и одмах војска црногорска опколила ми је кућу. Рекли су ми: „Предај ни се“, ја рекох: „не предајем се“, — они рекоше, да ће ме убити. — „Ако сам крив — убите ме“, — они су неколико шкрокали, да ме препану и нијесу ме хтјели убити. Ја сам умакао и опет се вратио на исто мјесто доље, док су ми стигла браћа, и кад су стигла, казали су ми, — ко их је послао, да не буде зла. Ја пођох код једног Србина. Питах: „Је ли вјера Божја? — Јест! **Председник:** Како се звао тај Србин?

В. Ђулафић: Знам, — Ракуш му је презиме. Кад се дијели дан од ноћи, — он је издао моје оружје и ја сам остао без оружја, — и ето, тако је све било.

Да би могло бити, рад бих био, да кажем, како је било са мном поступљено, и рад бих био, да кажем, како је то било.

Председник: Та је ствар била пред Обласним Судом и доћи ће пред Великим Судом, да се види — у чему је ствар, и у колико су истините ријечи, које су се говориле против Господара; но нијеси јасно говорио оно, што је говорио Петар Новаковић у хотелу „Паризу“. Велиш, да ти се чини, а пред ишљедним судијама си казао, да је баш Петар Новаковић. Размисли, је ли?

В. Ђулафић: Тако ми Бога! Што је јучер говорено — ја данас не памтим.

Председник: Је ли говорио, да су га послали?

В. Ђулафић: Говорио је, да су га послали они, који су предали оставку, седмина, осмина. Он је именовао Андрију Радовића — он ће тамо бити негдје у иностранству, послјије је казао из Пипера Спасоја, и Вукчевића, који је био с нама у Скупштини, Церовића.....

Председник: Како су га звали?

В. Ђулафић: Онога, што је био министар, Ђура Петровића, и све што су казали — нијесам могао запамтити. — Они су мени причали, а ако су ме преварили, — ја не знам.

Што се прича у Србији за Црну Гору и у Црној Гори за Србију, ко ће томе, вјеровати, кад видјех, од онога не би ништа.

Председник: Казао си Андрију Радовића, Митра Вукчевића, Михаила Ивановића из Куча, — је ли још спомињао, да га је ко послао, је ли спомињао Митра Ђуровића?

В. Ђулафић: Митра је спомињао, да му је друг неки официр, па послјије неколико подофицира.

Председник: Колико си бомба донио? **Васо Ђулафић:** Девет. Изгубио сам једну до на Љешницу.

Председник: Би ли познао коју од њих? **Васо Ђулафић:** Бих познао.

Председник: Јесу ли овакве изгледале? (показује на бомбе).

Васо Ђулафић: Јесу.

Председник: У што си их донио?

Васо Ђулафић: Донијели смо их у џепу, подијелили смо их преко Турске.

Председник: У што си их понио из Биограда?

Васо Ђулафић: Понио сам их у баул, баул ми је купио тај радник.

Председник: Који?

Васо Ђулафић: Рајковић.

Председник: Знаш ли гдје је остао тај куфер?

В. Ђулафић: Он је остао код Андрије Пантовића.

Председник: Би ли га познао да га видиш?

В. Ђулафић: Бих (показују му на баул)

Председник: Је ли то тај баул? **В. Ђулафић:** Јест.

Председник: За колико га је купио Рајковић?

В. Ђулафић: За 5 до 6 динара.

Председник: У коју сте га сврху купили?

В. Ђулафић: Да носим бомбе.

Председник: Васо, јеси ли имао кључ од баула.

В. Ђулафић: Радник је понио кључ.

Председник: А јеси ли имао новаца кад си купио баул?

В. Ђулафић: Па да сам и имао, Божовић ми је дао паре.

Председник: А колико ти је дао?

В. Ђулафић: Не знам колико. Питали су ме ишљедне судије, да није наполеон, казао сам, Бога ми не знам или 5 или 6 динара.

Ви знате г. председниче, да сам ја оставио кућу своју, фамилију своју како је била, па нијесам знао куда.

Председник: Јеси ли још који пут добијао новаца?

В. Ђулафић: Јест онда кад сам кренуо, те сам казао да сам за оружје дужан, а не знам колико. Тако сам казао и пред судом, или 8 наполеона или тринаест, Бога ми, не знам.

Председник: Јеси ли ти код Божовића ишао једанпут, или два пут,

В. Ђулафић: Два пута и то прве вечери, кад је био радник и сјутра вече, кад је оставио Балкан.

Председник: Испричај ми, шта је говорио Божовић том приликом, кад је био радник с тобом. Размисли добро?

В. Ђулафић: Бога ми рећи ћу све. Зариста, ја ни за кога не бих затајао, кад бих знао, а никоме не бих наметнуо што би му постало зло због мене, па да је и Божовић сада овдје, ја би овако говорио.

Председник: Кажу, Васо, како је било кад си ти пошао са оним радником?

В. Ђулафић: Показали су ми једну бомбу.

Председник: Ко ти је показао, или Божовић или Новаковић?

В. Ђулафић: Један од њих два, тек су ми показали и развидјели ону празну бомбу, па су послјије донијели једно чекмеже испод кревета, разбио га је радник У то је наишло дијете његово, а он га је истјерао.

Председник: Је ли његово?

Васо Ђулафић: Његов брат, он говораше.

Казали су ми, ако те опколи војска, можеш запаљити, бацити их, те послјије пасти натраг и не бој се, неће ти бити ништа, а ако ти и буде, учинићеш барем освету.

Ја сам их питао, откуда им бомбе, а Божовић рече да су из Русије, а да су коштале много пара; каже, па хиљаде, а колико је казао, Бога ми не знам, и да су неки људи обећали паре за њих, а сада не даду. Не знам или рече дат или не дат, или како би. На питање, који су то људи били, о томе нијесам чуо ни ријечи. Само то је он мени казао, да имаде једну ситну и да имаде те, и послјије овакве двије повише, велике. То ми је казао колико и то, да ће они поћи у Црну Гору преко Аустрије, и да су пошли већ двојица — тројица.

Председник: За које кажете, да су пошли?

В. Ђулафић: Прве ноћи не знам је ли ми причао, али потоњу ноћ ми је казао да је пошао Новаковић и некакав Црмичанин.

Два каже да су пошли.

Председник: Знаш ли који су то пошли?

В. Ђулафић: Знам једнога, Боновића, другога нијесам виђао нити га знам.

Рече ми: још данас је пошао Рајковић, онај радник.

Напоменуо је још и за некакве велике бомбе.

Председник: Пита ли ти?

В. Ђулафић: Ништа нијесам питао.

Председник: А пита ли јеси ли велике?

В. Ђулафић: Рече, да нијесу тешке носити.

Рече, да ће и он ићи.

Председник: Је ли још што говорио друго вече?

Васо Ђулафић: Једино ми је оно казивао, и ништа више.

Председник: А може бити да ћеш се сјетити?

В. Ђулафић: Не могу да се сјетим. Само још ми ово друго рече, ако не буде посла и ако нас буду преварили, ти можеш поћи на границу.

Председник: Кога је мислио, ако буду преварили?

В. Ђулафић: Он говораше да има сумњу на Рајковића и још неког да га нијесу преварили.

Председник: А кад ти је дао бомбе, је ли ти говорио да их дадеш коме.

В. Ђулафић: То је било први дан, кад смо били код радника. Онда је био тај разговор. Говорило се, да би требало послати једну у Пипере, једну у Куче и таквих ствари, а не знам што би тамо.

Потоњу ноћ није ми ништа говорио, већ ми рече, ако ти рече Милосав, да му предаш бомбе; не речели ти, или их баци, или их врати, или ради са њима што хоћеш.

С. Рајковић: Господин Ђулафић каже, да је дошао 10. октобра, а међутим сам га ја гледао са Војниом Поповићем 6. октобра. Истина, ја са њиме нијесам ништа говорио, као што он каже до 11. октобра, нити сам имао с њиме никаквог састанка. Ја сам га гледао као посланика оvdје на Цетиње, али сам га познавао само из виђења.

Потпуно вјесујем да он мене није познавао. Заиста изгледа чудновато, да г. Ђулафић каже, да сам ја био у кафани 10. октобра, кад сам ја био у Биограду, а међутим сам ја 10. октобра радио у штампарији.

В. Ђулафић: Нијесам ја казао да си био; могуће да си био.

С. Рајковић: Г. Ђулафића ствар толико интересира, да сам ја по Божовићу испоручио да се одмах лажа бомба и иде пут Васојевића, међутим са мном је шетао и ниједну ријеч није ме о томе питао. Тражим да се изјасни, како да га та ствар толико интересира, да одмах иде са бомбама пут Васојевића, и да је чуо од Божовића да се боји да га нијесам ја преварио, међутим је са мном шетао 12. и ништа ме није питао.

Рад бих да се то мало пречисти.

Васо Ђулафић: Јеси ли ми се ти представио да кажеш, е си тај и тај! Ја сам 11. био у друштву са Тодором Божовићем, Петром Новаковићем и Ђоновићем и заједно смо ушли у кућу, па откуда да знам како му је име. Ја му ни данас не знам. Чуо сам име Рајковић, пошто сам овамо дошао. А ти не можеш казати, да си се, кад си са мном био, мени представио, нити да сам те ја познавао. Ја те Бога ми, познавао, нијесам и ја те ни зашто ни познао не бих да сам те оvdје срио, док те сада нијесам са очима видео.

С. Рајковић: Тражим да се оvdје узме у обзир, да он каже да је добро чуо од Божовића, да се Божовић боји, да га нијесмо ми преварили, и да смо створили најгоре стање у Црној Гори, и да је на основу тога ступио у друштво, а мене ништа не пита, па и ако са мном шета.

В. Ђулафић: Ако сам ступио, ступио сам по вашем доказивању и вашим ријечима, а ја с њима договора чинио нијесам, осим ако сам се разговарао. Жељан сам био да своју земљу видим, а ви сте све зло пренијели из Црне Горе у Биоград, а ја зла што проговорио нијесам ни за Господара ни за владу. Ви сте све зло пренијели тамо, а је ли било зло или није, то не знам. А ја сам желео да идем својој кући, код које ми је било све распродато.

Седам пута ми је Турчин палио кућу и ту ми је родитељ погинуо, и никада је нијесам оставио, а бомбе сам носио прско Турске, да себе браним и обраним, а ти си ми дао паре, а откуда су бомбе, ви знате.

С. Рајковић: Ја бих имао да кажем ово: Нијесам казао откуда субомбе и новац, и да је то њему неко казао, а тако исто нијесам истакнуо, да је г. Ђулафић био тако активан у друштву. Према томе нијесам имао разлога да кажем ово.

Према томе мислим, да г. Ђулафић не би имао разлога осјећати се на мене, да сам му ја бомбе дао, пошто добро зна, оно вечер кад смо код Божовића отишли, да се је сам упутио пут Божовићева стана, и тек дошавије пошто је отишао, да је Божовић оставио њега на једном мјесту, да га причека, док звоне и мене.

Пошли смо заједно до Божовићева стана, да нам заједно покаже те бомбе, и уопште ово што сам истакнуо по овим стварима, ја и Ђулафић заједно смо чули од Божовића. Према томе, ја са Божовићем нијесам био никакав присни друг, те и нијесам ништа више знао, него и он сам.

Васо Ђулафић: Ви знате лијепо, да ми је омладину било увијек мило видјети. Ја сам једини био у црногорским халинама, а други су сви били у уском одијелу. Мене је стога било ласно препознати. Ја њих не виђу никад. Разговора је било у крчми, али што се тиче договора, да сам ја знао за какву заверу против Господара или Његова узвишеног Дома, или да сам ја то коме год казао, е онда ме осудите на најљућу смрт. Ја бих дао и своју крв за Господара, а камо ли да му не будем вјеран. Они су ми то потурили, да сам ја то знао за заверу. Рајковић је лагао.

Ст. Рајковић: Познато вам је, што се тиче г. Ђулафића, да ја нијесам казао ништа, да је г. Ђулафић знао, да се ради противу Господара. У колико је он знао, то сам истакнуо у свом записнику. Онолико сам имао рећи, да ме не схваћа криво.

Председник: Васо, да ли је Божовић на оном првом или другом састанку твом у очи твога поласка о бомбама говорио, да се с којом личности препишете?

В. Ђулафић: Он је мени говорио, да се препишете са г. Ђуром Петровићем. Он је мени говорио с Вукотићем....

Председник: Је ли још кога истицао, да се препишете?

В. Ђулафић: — Не.
Председник: Је ли говорио што о сину Тома Мартиновића?

В. Ђулафић: С. једним се Мартиновићем преписивао.

Председник: А који је то?
В. Ђулафић: Не знам како говорише. Иде у школу.

Председник: А гдје учи?
В. Ђулафић: На страни.

Председник: А је ли говорио што за Михаила Ивановича?

В. Ђулафић: Говорио је за Ивановича као и за друге. Говорио је, ако не би правда владала, и ако се не би помијенило стање, да ће Кучи изабавити Лазара из Подгорице и послати га у Херцеговину.

Председник: Ти си казао, да ти је Тодор Божовић рекао, да је Ивановичи пошао као привидно пред ишљедним судијом.

В. Ђулафић: Тодор Божовић је говорио у хотелу Паризу, а то је Новаковић говорио.

Председник: Дакле, што је то говорио?

В. Ђулафић: Говорио је како су се Кучи побунили и ако се стање не помијенило стање, да ће ослободити Лазара из тамнице и послати га у Херцеговину.

Председник: Изволите прочитати што је навео, односно говора Новаковића.

Писар Краљевић (чита):
„Послије тога смо сви устали и изашли из хотела Балкана, и на један пут неко између њих рече, хајдемо на по чашу пива у хотел Париз, и ми пођосмо тамо и посиједасмо сви за једним подужим столом.

Кад смо попили по једну чашу пива на један пут Божовић поче говорити Петру Новаковићу: Дакле, Петре сад говори зашто си дошао и ко те послао. Новаковић поче са овим ријечима: „Васо, ја сам свима осталима причао, што сам дошао и ко ме послао, осим теби, дакле, сад треба и ти да чујеш. Ја сам послат Васо од: Гаврила Церовића, Спасоја Пилетића, Андрије Радовића, Марка Радловића, Михаила Ивановича, Милосава Раичевића, Митра Вукчевића, Митра Ђуровића и једнога Хајдуковића“, али не знам који је — чини ми се да рече да је правник. Ја питах за Љуба Бакића, а он ми рече, да је и он предао оставку али оставка му није уважена, те за то нијесу сигурни да ли ће поћи у Васојевиће и даље неки од њих рекоше на то, да је он лажавчина и да му не треба вјеровати јер иде сад тамо сад овамо. И рекли су ми, Васо, да идеш ти у Васојевиће. На чем ја питах Новаковића, гдје сте и кад сте ви то утаначили. Новаковић ми рече, да су сви наведени изашли изван вароши на ливаду и да су ту уговор имали шта ће који радити.

Заборавих рећи, да ми је Новаковић рекао и за Д-ра Марушића да се с њима слаже, али да га није било на томе договору на ливади. Такође говорише и још за једнога од наведених, да није био ту на томе договору на ливади, али да се с њима слаже, а Бога ми не могу да се сјетим за кога рече. Новаковић ми рече и то, да је он с Даковићем послјије тога договора побјегао, а говорише и то; држим да је Андрија и досад пошао у иностранство и то тајно, јер иначе не смије јавно поћи.

На томе скупу наливаци, како ми рече Новаковић, били су они ријешили, да сваки од њих пође у своје племе и да са својим присталицама удари на поједине главаре у случају ако не пане влада, а ако пане влада да од тога неће ништа бити. Новаковић између осталог рече и то, да имају и 12. официра из Војног стана уза се, а подофицира скоро два дијела с њима су.

Послије наведеног разговора Новаковић је мене питао, хоћеш ли ти Васо поћи у Васојевиће, ја сам му одговорио, пошто чујем да ми је све распродато рад бих био поћи у Васојевиће да видим фамилију, али ми је преко Турске тешко јер у мало нијесам и прије погинуо.

Заборавих рећи, да је ту читано и једно писмо од Марка Даковића, које је било адресирано на Милутина Томића, у којем Даковић позиваше омладину и говорише: „у помоћ! сада или никада, јер ми пропадосмо“.

Новаковић говорише и то, да је на одржаном скупу на ливади ријешено, да они сваки у своје племе пођу и спријече изборе. Не могу ли то учинити, онда да причекају хоће ли панути влада, а ако влада не пане, онда да спријече скупштини рад.

Послије тога Новаковић ми рече: хоћеш ли Васо нешто ни пренијети у Васојевиће преко Турске, а ми ћемо ти дати такво оружје да се не бојиш, па макар и два батаљона турске војске да напану на тебе. Ја питах, па какво је то оружје. Он рече, то су бомбе. Ја тада питах откуда су те бом-

бе и колико их је, има ли их још осим ових те ћу ја носити у Васојевиће и зашто ће оне. Они су ми рекли да су их добили из Русије и да су одредили за свако племе по десет осим за Куче. Ја их питах зашто не у Куче. Они ми одговорише, да Кучи већ имају. Ја их даље питах, шта хоћете ви с њима и коме ћу их ја предати. Они одговорише, с њима треба спријечити изборе а тебе ће чекат Милосав Раичевић на Трепчу у Васојевиће и ти треба само њему да 10 комада понесеш, а он ће знати како ће с њима управљати. Рекоше даље и то, да су сви Васојевићи у народној странци па може бит да ће му требати, а може бит да неће. Ти ћеш само њему или их предати или оставити на сигурно мјесто па му јавити гдје су. Ја сам на тај разговор примјетио: зар се ви не бојите да ће се племена међусобно поклати? Новаковић рече, не треба се тога плашити, јер је сад скоро у Васојевићима био војвода Гавро и сви су Васојевићи за њим. Том приликом и љукашу се на војводу Гавра, јер говораху да им је обећао неки новац дати, али им га није дао, али ипак држимо да ће за сигурно и он поћи у Васојевиће.

Даље Новаковић настави, да ће према утврђеном договору Кучи прво ударити на тамницу у Подгорици и да ће пустити затворенике и војводу Лазара, којег ће повести у Херцеговину да покрене Херцеговце и буну отпочне. Послије ће свако племе посебно дићи на устанак.“

Председник: Је ли ово овако, Васо?

В. Ђулафић: Све је тако, само пише некакву ливаду, само не знам какву.

Председник: Дајем мало одмора.

(Послије одмора)

Бранилац Кр. Јаблан: Господа су браниоци молили, да дозволите оптуженим оптужбу, а ја бих молио да им допустите, да присуствују расправи, јер је од велике важности, да оптужени чују живу ријеч, а ако то није могуће онда да се стенографске биљешке штампају, да бар тим путем знају, што се против њих говори.

Председник: Ја сам наканио, да дозволим оптуженим особито онима, који немају додира са онима који се преслушавају, да присуствују расправи, али будући, да сте видјели сами, како су нервозни и како су ларму подизали, — то не могу дозволити, да присуствују. Чак овај поступак суда, да сви оптуженици не буду на оптуженичкој клупи, не противи се модерном принципу, особито кад они имају својство свједока. А што се тиче да чују, они ће чути. Најприје ће се Рајковић испитати, па ће остати да сједи, па Ђулафић, у овиме сви они, који терете један другог ће се суочити, као и они, који један другог додирују. Никако не могу дозволити, да оvdје буде перада и да се истина не би профанисала. Ми хоћемо да дознамо истину, а пошљедица истине је правда.

Ја дозвољајем браниоцима, да стављају питања опширно, да и најмању околност расвијетле и да се објасни у колико им није јасно било из саслушања, мојих питања, било из акта, било из оптужбе. Ја сам мислио, да дајем оптуженима неколика егземплара оптужбе, али их нема довољно ни за неке странце, те су амо дошли.

У осталом изаћи ће у „Гласу Црногорца“ читава оптужба и сваком ће се дати оне околности, да их проштудира и да на основу тога сам удеси одбрану. Ово се питање третира на дуго и широк. Ја питах, ви питате, дакле, мислим, да ће оптуженима бити позната оптужба.

Бранилац Кр. Јаблан: Ми би требали, да опћимо с оптуженима.

Председник: То суд не може да дозволи, јер је то један велики злочин, гдје се тужба не даје нити самим браниоцима. Ја сам први дан казао, да сте ви браниоци само по професији, да вам не бих дао оптужбе да читате прије јавне расправе. Али пошто нијесте адвокати, то сам вам дозволио, да сви дођемо до истине и пресудимо што правичније.

Бранилац П. Пламенац: Пошто није био Андрија Радовић присутан при читању оптужбе, молио бих, да би му послали или секретара или писара, да му је прочита. Он је дошао касно ради тога, што га је полиција задржала на Његушима.

Председник: Понови, Васо, у коју сврху крену ти отуда бомбе и због чега ти понесе бомбе из Биограда?

В. Ђулафић: Ја понесох бомбе из Биограда да их предам Милосаву, ако буде истина.

Председник: А што би чинио Милосав?

В. Ђулафић: То не знам.

Председник: А јеси ли знао, што ће се чинити с бомбама?

В. Ђулафић: Без онога што ми причаше, друго ништа не знам.

Председник: Да с њима произведу револуцију?

В. Ђулафић: Ако буде револуција или не, то је све једно.

Председник: Кажи, Васо, кајеш ли се што си носио те бомбе?

В. Ђулафић: Како се не бих кајао!! Шест мјесеца сам био окован у гвођђима, а лежао сам мјесец дана од реуматизма.

Држ. тужилац Ј. Дрљевић: Молио бих, да се прочита у записнику, кад је узео бомбе од Божовића и како су се растали. **Бранилац Бакић:** Ја бих молио, да се прочита његов записник од 5-ог новембра, односно што га је приморало, да напушта своју земљу.

Председник: Изволите прво прочитати, што тражи држ. тужилац.

Писар Петар Краљевић чита:

„Ја по мојој великој несрећи повјеровачим и пристадох да пренесем бомбе преко Турске у Васојевиће и предам их Милосаву Раичевићу.

Ја сам питао њих шта ће они радити, нашта ми одговорише, да ће Симо Шобајић и Љубо Павић преко Херцеговине на Пљевља изаћи и изнијети бомбе за Херцеговину, а да ће њих дванаест великошколаца поћи у Боку, гдје се налази Марко Даковић, понијети бомбе, одакле ће их по својим људима послати осталим племенима, и рекоше, да су већ неки почели одлазити. Ја их напошљетку питах и то, ако случајно не бих нашао Милосава Раичевића у Васојевићима, шта ћу са бомбама онда радити, на што ми они рекоше, да их оставим на сигурно мјесто или повратим натраг.

Међу нама је ту био један, који имаше од прилике око 30 година, лијепо обучен, брке носаше горе а и косу зачешљаваше горе, — којему, у колико ми се чини, бијаше криво што сам ја у друштву и рече: господо, нијесте требали овога старог човјека у ову ствар увлачити, на што му они одговорише, да ми нијесу другу улогу дали, осим да бомбе пренесем у Васојевиће. Тога човјека нијесам познао нити сам питао како се зове. У томе смо устали и разишли се сваки својим кућама.

Сјутра дан прије подне ја сам састао се са Тодором Божовићем и још једним његовим другом у хотел Балкану, ту смо попили кафу и онда смо пошли у кућу Божовићеву, гдје смо нашли једно дијете, које они двојица оћераше кад дођосмо, и остали смо ми тројица ту. Пошто смо нас двојица сјели, онда је Божовић узео једну празну бомбу и почео ми показивати како се употребљава и ако би ми до нужде дошло преко Турске, како да се њоме послужим. Да ли ми је тај дан пуцу бомбу извадио из баула испод кревета или сјутра дан, не бих могао сад то заклетвом казати.

Божовић ми том приликом рече, да су неки већ отпутовали и одијели бомбе и то у неке кесе савијене од платна, које сам већ рекосе дана у хотелу Паризу код Ђоновића или Новаковића видео, и том приликом, кад сам их питао за чем су кесе, одговорише ми да су за бомбе.

Ја нијесам познавао тога друга Божовићева, али видео сам да Божовић ништа не кријаше. Кад смо ово прегледали одма смо изашли, ја сам мало прошетао са Божовићем и онда се раздвојио и пошао у хотел Лондон, а за оног друга Божовићева не сјећам се куд оде. Божовић ми при расстанку рече, сјутра ћемо се Васо видјети у хотел Балкан.

Ја сам сјутра дан пошао у хотел Балкан и баш пред хотелом сретем се са Божовићем и он ме пита, кад ћеш Васо полазити, на што му одговорих да ћу вечерас ако могућем. Он тада рече, па хоћеш ли бомбе узети, ја му одговорих да хоћу, него их немам у чем мегнути. Божовић рече, треба да се купи један баул, и извади и даде ми 5. кр., а може бити и више него се сад не сјећам. Ја рекох, да не умијем га купити, нашта се Божовић окрене ономе момчету који бијаше с њим и рече му, поћи ти с Васом те му купи баул. Ми двојица пођемо у један дућан и купимо баул, и то момче однесе тај баул у стан Божовићев.

Председник: Тражите ли, г. Бакићу, да се прочита све или само одјељак?

Бранилац Бакић: Ја тражим, да се прочита само онај одјељак, што га је нагнало, да напушта своју отаџбину.

Бранилац Пламенац: Он је изјавио, да му је бомбе дао стриц Божовићев, а сада каже, да му их је дао Божовић.

В. Ђулафић: Нијесам ни прије казао дружиче.

Држ. тужилац Дрљевић: Господине браниоче, ви се бркате.

Бранилац Пламенац: Ја бих рад био, да се прочита. Ако сам се и побркао, вазда је љепше, да се зна право стање ствари.

Председник: Изволте прочитати одјељак о томе, како је Ђулафић напустио своју отаџбину.

Писар Краљевић чита:

„Молићу, да ми допустите да од почетка почнем опширније вама ствар причати.

Познато ви је, да сам био народни посланик, као и то, да су се посланици били подијелили у двије странке, од којих се једна странка звала Нар. Клуб, којему сам ја припадао. — Познато ви

је и то, да је међу странкама била наступила огорчена борба, због чега се у Скупштини није могло радити, него је Скупштина распуштена.

При расстанку сакупио је нас председник Клуба, војв. Ш. Петровић, у локанди у сврху, да нас поучи, како ћемо радити пошто одемо својим кућама. Ја сам том приликом искао ријеч и дата ми је. Говорио сам, господо, ето вас има 10—15 правника, као и неколико војвода, којима је Господар увијек давао појерење и ослањао се на вас, с тога немојте нас просте људе, који смо без науке, да наведете на што, што не би било добро за Господара и Отаџбину, јер ако буде што добро вама ће се приписати, а такође ако буде рђаво вама ће се приписати. — који су ми одговорили: Ми знамо шта је Устав и шта је добро за Господара и Отаџбину, о томе ти не води бригу.

Председник нам је том приликом говорио, да држимо јавне зборове у народу, да увјеравамо народ, да је народни Клуб прави пријатељ народа, да се за свако насиље, које би ни се од стране владе учинило, обраћамо њему и да ће се он за свакога заузимати.

Послије ове сједнице одржане у локанди, ја сам одмах сјутра дан пошао кући, а они су остали овдје, на Цетињу.

Пошто сам пошао кући питали су ме људи, шта је било и због чега је Скупштина распуштена? — Ја сам им причао, да смо се подијелили у двије странке и да сам ја у народној странци, у којој су већином виши дио правника, неколико војвода, па и два рођака Господарева. Та је странка рекла, да ће радити за добро народа, с чега сам и ја у ту странку ступио.

Код куће сам живио-послије тога једно 10 до 15 дана, док једно јутро дође Живко Никчевић, секретар Обл. Управе у Колашину, и позва ме, говорећи, да је противу мене поднесена тужба Министру Унутр. Дјела, да сам ја говорио увредљиве ријечи за Господара, и то на Андријевици онога дана, кад сам ја дошао са Цетиња.

Ја сам се правдао и говорио г. Никчевићу, да није истина да сам ја говорио увредљиве ријечи за Господара. Позивао сам се на поштене људе — као свештенике, учитеље, капетане и друге, који ће ми посвједочити, да ја нијесам говорио увредљиве ријечи за Господара, али све је било узалудно, јер видео сам, да Никчевић иде пошто по то да ме окриви. И сада да Ви не дуљим о тој ствари, него у кратко могу рећи, да је то био узрок моје данашње несреће.

Поједини су ме људи увјеравали, да заиста Живко ради противу мене, поводом чега сам послао једно писмо г. Министру Унутр. Дјела и брзојав Господару, — а да ли су то они примали, то ја не знам. Послије доласка Живкова, на неколико дана, дошла је полиција да ме води у Колашин. Мени се то учинило противно, да ме без икаквог разлога воде, а ако сам у осталом што год згријешно, требао ми је суд послати позивницу, а не да идем жандарима.

Ја поћи нијесам хтио са жандарима, — а највише и из тога разлога, што сам држао, да сам тога дана преко Андријевице са жандарима наишао — а како је био пазарни дан — да би се племе Васојевићко међу собом исклало, — с чега речем капетану и жандарима, да они иду а ја ћу за њима, — што сам и учинио и ишао сам до моста близу Андријевице. Ту се још више увјерих, да је заиста међу народом велика узрујаност, те бојећи се, да се Васојевићи не би због мене поклати, одлучих се да не идем и вратим се натраг и побјежном у планину — „Јериња глава“. Полиција (жандари) је, по наредби власти, за мном поћеру учинила, али нијесу ме могли ухватити. Послије и војници су ишли за мном у поћеру, али и који су ме видјели, чинили су се да ме не виде, и нијесу ме хтели хватати. Тако сам ја у планини живио до по Петрову-дне, живећи у нади, да ће се Скупштина окупити, па да се Скупштини и Суду предам у руке. У том времену, док сам се бавио у планини и живио по пећинама, коме сам се год пријавио у катунима, сваки ми је давао јести. Из планине сам послао три молбе Господару и то: једну по мајци Илије Ђулафића, која је ишла у Колашин, да види Илију у затвору, једну по моме ћетету, које је ишло у Колашин да се жали Суду, да ми је све живо одузето, и једну по мојој жени. У њима сам молио Господара, да могу слободно до Њега доћи, а да ме власти не тичу. Јесу ли моје молбе долазиле до Господаревих руку, то је не знам.

Поједини сељаци, који су долазили код мене и с којима сам се гдје год сријетао, говорили су ми, да ми је немогуће доћи до Господара, јер је војска ухватила свугдје и да ме не би пропустила, него би ме убила. Послије Петрова-дана, кад сам дознао да је Скупштина распуштена и да се неће сакупљати, изгубио сам сваку наду, с чега се и одлу-

чих да предигнем у Србију. Да бих нашао вођу за Србију, једнога дана пријеђем у Полици код Вукоте Пантовића и других Поличана, и том приликом Вукота ми рече, да је чуо, да ће Господар доћи на Андријевицу и пита ме: „Ако дође Господар, били ти Васо са мном, Авром Цемовићем, Маријаном Вуковићем и Вуком Дабетићем, пошао код Господара?“ На то сам му ја одговорио, да бих. Ту сам — на Полици — остао 10 до 15 дана, док сам чуо глас да се Господар из Подгорице вратио и да неће долазити на Андријевицу. Ја кад сам за то чуо, изгубих наду и нађох вођу за Србију, те пођем са моје двоје ћете: Максимом, који је стар 15 год. и Марком који има 18 год., са два рођака, Мијатом Минђиним и Илијом Милановим — Ђулафићима и са три Пантовића — Андријом, Јоканом и Бошком, који су тројица из турске границе и то с Полице, и говораху ми, да иду да траже земљу у Србији. Како моје рођаке тако и Пантовиће нијесам звао да иду са мном него их, напротив, одвраћао.

Држ. тужилац Дрљевић: Молио бих, да се прочита његов записник односно писма, које је упутио М. Раичевићу.

Председник: Ја мислим, да би се то могло учинити, кад буде ишљеђење над Раичевићем. Али нека се прочита.

Писар Краљевић чита:

„Ја сам у писму Милосаву писао, да су ствари, за које је поручио у Биоград, изнесене на Полици и рекао му у писму, да ми одговори, је ли за њих поручивао или не, и да се са мном састане ако може.

Моја сестра Љубица није ми од њега доносила никакви писмени одговор, него је дошла код мене у Ровца, у кућу Милана Ивовића, са својом сестром Мандом, и казала ми је да је била код куће Милосавове на Тренчу, нашла тамо њега, његову снаху Раку и два жандарма у соби код њега, и то, да је био жандар Вешовић, који је познао и питао се са њом. Казала ми је, да је моје писмо предала Милосаву у руке, ње не виде жандарми, и да је Милосав, пошто је прочитао писмо, њој рекао да ми каже; „Да се са мном састанем за сад не може, нити ми може одговорити, јер је под страхом, — него за неколико дана да се притајим.“ Пошто ми је то саопштили, пошла је кући.

Кад ми је то моја сестра Љубица причала, био је тун присутан мој син Марко, Илија Ђулафић и моја сестра Манда, а да ли је још ко био, — то се не сјећам.

Кад сам кренуо из Биограда, ја сам рекао Божовићу: ако ме буде Новаковић преварио, те не буде Раичевић у Васојевићима, шта ћу ја онда радити и шта ћу с бомбама. На то ми је Божовић рекао, ако случајно Раичевић не буде у Васојевићима, ми ћемо ти писати, него кога ти држиш за најсигурнијега, да ти преко њега пишемо. На то сам му ја одговорио, да ми пишу преко пона Богдана Лалевића, јер то је најбољи пријатељ Милосаву Раичевића, а уједно је — мој пријатељ.

Заборавио сам и то рећи, да ми је Божовић рекао, да ће Раичевић, ако за потребно нађе, од тих бомба послати у Куче и у Пипере, али се Бога ми не сјећам да ли је именовао коме да се пошаљу, премда он — Божовић, тврђаше, да ће он — па макар и испод земље, пријећи у Пипере“.

Бранилац П. Марковић: Ја бих желио да се прочита записник његове сестре, Љубице.

Председник: То ћемо прочитати, кад буде ишљеђење над Раичевићем.

Бранилац П. Марковић: Ја бих молио, сада, јер нијесам читао тај записник.

Председник: Тај ће се записник прочитати приликом ишљеђења над Раичевићем. Ја мислим, да то може бити кад буде суочење и одбрана Раичевићева.

Бранилац П. Пламенац: Ја бих молио, да се прочита записник од 5. новембра о примању бомба, у којем каже, да је примио бомбе од стрица Божовићева, а не од Божовића.

Председник: Молим, да се прочита тај записник.

Писар Краљевић чита:

„Послије тога ја сам се од њих одвојио обећавши Божовићу, да ћу у вече доћи код њега, и пошао сам да узем карту за железницу, као и да добијем од министарства увјерење да ли је дијете добило помоћ 30 динара мјесечно. Тога дана се више нијесам виђао са Божовићем, него сам послје вечере пошао ка хотелу Балкану и сретем се са Божовићем. Пођемо право у његов стан, гдје смо нашли његовог млађег брата, којег он ишљера у другу собу. Божовић узме мој баул, којег сам прије подне купио, и рече, да је оно момче, које га је донијело, однијело кључ са собом. Ја га на то питах, на гдје је он, на што ми Божовић одговори, да је он са бомбама за Котор отпутовао. Божовић тада помоћу неке чивије одвида заклоп на баулу и отвори га, — онда је извадио испод кревета једну малу кашетицу и из-

ње извадио 10 бомба и смјести их у мој баул. Пошто је у баул бомбе смјестио, дао ми је не знам 8 или 13 наполеона. Он ми том приликом рече и то, да су већ однијели бомбе Ђоновић, Петар Новаковић, један Црмничанин не знам како се зове, онај што ми је баул купио и још неки, и то су полазили један у јутро, један на подне, један у вече, дакле све један по један стога, да их не би полиција аустријска ухватила. Божовић ми такође рече том приликом, да ће, ако изборе не осујете и влада не пане, лагумисати Зетски Дом, и то кад буду посланици на окупу. А да је то све на Цетињу удешено, јер се ми с њима скоро сваки дан споразумијевамо. Дакле, потребно је само да бомбе стигну на Цетиње. Највише говораше против Јанка Вукотића, војв. Михајла и Блажа Бошковића, а за Митра Мартиновића говораху, да ће га сами Мартиновићи убити. Говораху за једнога Мартиновића који учи на страни техничку школу, да се увијек с њима преписује, а да им је на Цетињу главни од Мартиновића Алекса Мартиновић.

За Ивановића рече, да је пошао у Куче да их тобож умири, јер су узбуњени, а у ствари није но само да их за пријеме утиша док бомбе стигну и другим племенима, пошто их Кучи већ имају доста.

Заборавих навести и то, да сам у хотел Балкану гледао Николу Вукотића у њиховом друштву, с њим сам се питао али изгледаше ми да бјежи од мене. Никола је с њима често у друштву био, с чега сам ја Божовића и питао: „је ли Никола Вукотић с вама“, Божовић ми ређе: „Никола је с нама и кренуо је био да и он иде за Црну Гору, али га је влада задржала да полаже капетански испит; и он да увјери Чевљане, да је заиста с нама, пошто су то Чевљани тражили да знаду је ли с нама, дао је ево његов прстен, који ми показа, и ми ћемо овај прстен показати Чевљанима, који ће се одмах увјерити да је заиста с нама“. Далје ми рече, да је и Блажо Петровић с нама и да ни је дао 900 фиор. Такође да су с нама војв. Божо, војв. Шако, војв. Ђуро и Марко Петровић. — Ми се с њима дописујемо често. Ово је такођер и Новаковић у хотел Паризу причао и рече, да су војв. Ђура због погибије некога жандара позивале власти на Цетиње и да је он за то вријеме увијек био с њима и слагао се потпуно.

Милоша Караџића често сам гледао у њиховом друштву, а да ли је он за ово знао или не — то не знам.

При расстанку Божовић ми рече, ти си Васо нешто новесео „ја му рекох, јесам Бога ми и то највише с тога, што ће и дијете са мном ићи преко Турске на се бојим да ће погинути, а за мене — ја сам стар — па и не мари, и због тога, што се бојим да ме преварио Новаковић. Божовић рече, не бој се Васо, него само поступи као што сам ти рекао, т. ј. ако ти дође до нужде запали фитиљ бомбе и баци је а ти пани на знак, и она ће све оне, који се у близини налазе, поубијати. А ако те буде Новаковић преварио, ти се врати натраг, а за бомбе ако пропау не мари ништа, нијеси их за своје паре куповао. Ја питах Божовића, кад беш ти за Црну Гору, а он ми одговори, чекам још двије велике бомбе и чим их добијем, онда ћу и ја одма кренути.

Дакле, то је било око 10 сати у вече, како ми се чини, 12. октоб. 1907. г. Кренуо сам се из стана Божовићева пут железничке станице, а његов млађи брат узео је баул са бомбама и одио га на станицу. Тодор ме такође пратио до близу станице, гдје смо свратили у једну крчму и попили по двије чаше буре и тун се растали“.

Председник: Треба да знате г. браниоче, да је тужба основана на испитима, које су чинили ишљедњи судије.

Бранилац Пламенац: Први је исказ најбољи, ја њему највише вјерујем.

Председник: Кад би обрађали пажњу, видјели бисте, да је била велика контрадикција с почетка између оптужених, а послје пред ишљедним судијама једнако свједоче. У првом се испиту много крије.

Бранилац Пламенац: Овдје нема никаква интереса да крије.

Председник: Чули сте, да је данас рекао, да је примио бомбе од Т. Божовића, а то је рекао и Рајковић.

Ми чинимо испите над онима, који су овдје, а касније ћемо над онима друге категорије, који нијесу дошли пред суд на позив овога.

Рајковић: Ја бих молио, ако би било могуће, да се прочита мој записник у онолико, у колико сам имао додир са Ђулафићем 11. и 12. октобра прошле године, а уједно да се прочита записник нашега ранијега суочења, пошто видим, да у неким стварницама не долазимо у споразум.

Бранилац Бошковић: Молио бих, г. председниче, да упитам Ђулафића: кад му је казао Новаковић, да су га послала

деве торица са Романове Ливаде, је ли му казао, ко га је послао?

В. Ђулафић: Није ништа. Само је рекао, да су га послали.

Бранилац Бошковић: Да бих могао доћи што ближе до појма о гријеху мојих клијената, од којих на жалост, не видим да се одазваше позиву суда, слободан сам замолити вас, да изволите наредити како би се г. Ђулафић изјаснио о околности: да ли је Перо Врбица, мој клијент, био упућен с њим заједно код Пашића да тражи помоћ или није?

Председник: Ја бих то оставио кад буде ишљеђење по кривци Врбичиној, јер ће бити посебно ишљеђење над свима онима, који су одсутни. Читаће се основи тужбе, који су истакнути против одсутних. Биће присутни саучесници, који терете, те се онда на њих могу стављати питања.

Бранилац Пејовић: Ја бих ставио једно питање: да ли је гледао Ђ. Војводића, мога клијента, на конференцији у хотелу „Париз“. „Балкан“ и код Божовића?

В. Ђулафић: Ја сам рекао пред судом, да га нијесам познавао. Може бити, да сам га гледао.

Бранилац Перко Марковић: Ја бих питао, је ли вам што причао Божовић о Раичевићу, да би он могао учинити какав злочин?

В. Ђулафић: Божовић је мени казао што смо чули ја и Новаковић, а послје тога није ништа причао.

Бранилац П. Марковић: Је ли помињао име Раичевића?

В. Ђулафић: Јест.

Бранилац П. Марковић: Ко га је у почетку помињао?

В. Ђулафић: У почетку га је помињао Новаковић.

Председник: Изволите читати записник од 5. новембра 1907. г. по жељи г. Пламенца.

Писар Краљевић чита:

„Да Кучи ударе на тамницу у Подгорици и да изваде Вој. Лазара и да га поведу у Херцеговину и да покрене Херцеговце и ту се најприје буну отпочне, — па послје свако племе посебно — ко се не шћене обећати да је у народну странку — да га убију и наша странка мора да добије. И ја се по својој несрећи одазови, да ћу то пренијети и додати Милосаву и пренијети у Васојевиће. Питах ја њих, што ће да они раде, они одговореше; ми ћемо да идемо око 10 до 12 а они остали што су, остаће овде, да се с њима споразумијевају, јер је један по један од јуче почео ићи за Рису, ту их чека Марко Даковић и он отоле у Црну Гору по својима људима справе те шиле, које ови доносе њему ради тога.

Ја сам још два дана сједио по томе, видео сам и сам ће су погазили кријући један по један, носећи са собом бомбе, турајући их у неке бијеле крпе, па их опали око себе, дијелаше их Тодор Божовић у његовом стану, колико их је имао не знам јер су неколицина раније неколико понијели. Тодор говораше да има и других (бомба) справа осим ових и да их очекује. Према мном је понио неколико од тих справа неки Црмничанин Ђак, плаушаст бјеше, не памтим му име, а кад говори ваљано говори, сувонљав и имање ту још једног брата. Он говораше да ће право у Црмницу, а ови му не даваху, но да иде код Марка Даковића же и сви. Петар Новаковић такође је неколико понио преда мном све за Рису овамо же је најближе нама преко Аустрије; један штампадур, зваше се Стеван, и он је понио преда мном неколико справа; јесу ли они понијели само овакве справа, које су и мени дали или и још какве, Бога ми, не знам.

Они су од мене крили кад је који кретао и без знања су отпутовали даље, и то махом по ноћи ишли.

Они говораху, ако се не могуће успјети, да се упадне у Црну Гору и предузме што треба, да се осујете избори, да имају својих људи, који ће ризикати, да те справа убаци у Зетски Дом и лагумишу и кућу и које у кући, кад се посланици скупе у њу. Вељаху, да је то послао омладине наше, која на то ради, како оне из Црне Горе, тако и ове у Биограду и Америци.

Највише Јанка Вукотића крвничачу и Вој. Михајла и Блажа Бошковића, а за Митра Мартиновића говораху, да ће га сами Мартиновићи свршити. Они збораху, да им је главно пренијети оне справа, а да ће они знати, шта ће с њима радити.

За личности, које сам поменуо говораху, да они уређују у унутрашњости Црне Горе, шта ће се и како предузети — а њих само чекају кад ће им те справа послати. За Ивановића говораху, да је у Куче пошао под изговором, да их тобож умири, јер су узбуњени, а није, но само да их за вријеме утиша док ове справа стигну другима племенима — пошто говораху, да их Кучи имају доста.

Они примају често писма па се покуну, па један с другим ћу, ћу, ћу, све од ме-

не кријући принеси писмо један другом таман до очи.

Они држаху неђе своје сједнице у некакав њихов клуб, мене тамо призивали нијесу, нити знам што су тамо решавали.

Са овима често сам пута гледао Никола Вукотића у хотелу Балкан, од мене нешто бјегаше — толико се питали. Да ли је и он био у овом друштву не знам — само знам, да дружаше са овом дружином у Биограду.

Они мени ништа повјерили од својих тајна нијесу — ето, кад их питах за те справе одакле су им, рекоше, да су из Русије, па све намигиваху и погледима знакове даваху, да ми не откажу. Ту бјеше људи с реда које не познавах, нити знавах, бјеху ли Црногорци или Србијанци или Аустријанци.

Ма да их виђети могу, сваког бих познао. Познао сам Милоша Караџића и неки Божовић у године престави ми се, бјеше пензионер — неђе бјеше био у Старој Србији или у Македонији, не знам — велаше, да је он о Тодору брину водио, а говораше да је скоро дошао отуда у Биоград. Кад сам примио те справе, казао ми је како се употребљују, а ево на основу чега. Питах га ја били ме што помогле, ако ме напану прео Турске Арнаути, он рече, би. Имаше једну празну на астал па рече, овако се овај капак одвида, па се ови фитиљ запали фурином, и онда се баци, а ти пани на узнак — она ће прснути и све око тебе побити.

Бран. Ј. Хајдуковић: На више мјеста спомиње се у записнику, како Кучи имају доста бомба, па и онђе у Васовом записнику, међутим Рајковић вели, да су се договорили Марко Лаковић и Милија Павићевић, да носе бомбе преко Будве. Обзовише да их даду Кучима. Чини се, да су та два мјеста у опреци.

Васо Ђулафић: Ја могу рећи, да не знам, што је Рајковић мени говорио, а што год сам ја казао, да је било говорено у хотел „Парижу“, све је овако као што ја велим, а је ли било овако, то ја не знам.

С. Рајковић: Ја нијесам казао, господо, да се пође до на Обзовицу, па да се даду Кучима, јер ја не знам, како би било то могуће, осим ако то г. Хајдуковић учини, него сам казао, да се пошљу по коме.

Бран. Ј. Хајдуковић приговара. **Председник:** Немојте да нецкате.

С. Рајковић: Онако, како ми се стави питање, онако и одговарам.

Председник: Тражи Рајковић, да му се прочита из његовог записника одјељак, који говори о састанку његовом и Васовом од 10. и 11. октобра.

Изволите наћи.

Бранилац Мишковић: Овдје се у оптужби каже, да је Петар Новаковић говорио пред Васом Ђулафићем, да га је послао Митар Вукчевић, а последије каже, да не зна за то, да га је послао Митар Вукчевић.

В. Ђулафић: Имам само ово рећи, а ја не знам, да ли су ми они истину казивали, тек што ми је он причао.

Бранилац Бошковић: Господине председниче, уљудно вас молим, да ми дозволите, да се на овом мјесту констатира околност према исказу Ђулафића, да Лазо Божовић није био присутан при предаји бомба већ једино у хотелу Париз.

Председник: Опет понављам, да околности, које су истакнуте од стране Ђулафића против одсутних треба добро да уоче браниоци, јер ће бити засебног ишљећења над свим одсутнима радни чистине. Ви све што терети ваше клијенте, који су одсутни, добро запамтите и кад буде специјални испит изнесите, да се констатије. То сте питање могли ставити, кад дође претрес над одсутним оптуженицима. — Поновите, Рајковићу, шта хоћете да се чита.

С. Рајковић: Хоћу да се прочита оно из записника мога, што сам истакао колико се тиче мога разговора с Ђулафићем.

Писар Краљевић чита:

„Сјутра-дан, тј. 10. октоб. 1907. г., био сам у радионици, као и обично, а у 1 сат по подне дошао сам у хотел Балкан и ту нађем: Пера Врбицу, Тодора Божовића и Петра Новаковића, са којима сам се поздравио и код истих сјао.

Мало доцније Петар ми поче тумачити од прилике ово: „Знао сам и раније, да си ти као ватра, а овом приликом ево сам се о том и увјерио. Симо ми је већ говорио за тебе, па сам те звао, да те питам, хоћеш ли ти заиста поћи с нама“. Нашто сам му ја од прилике одговорио ово: „Лијено Петре, ја сам и Симу обећао, да ћу поћи, али ваљда треба да знам, гђе да пођем и шта да радим, ваљда нећу куповати, што-но кажу — мачку у џаку“, на што ми Петар одговори: „ми смо се ријешили, да идемо у Црну Гору и да на дан избора подигнемо буну, те да изборе спријечимо, а у исто доба да поубијемо неколико њих, који жаре и пале“. Пошто сам га запитао, да ли он познаје наш народ, и

да ли он зна за патриотизам Црногораца, рече ми ово: нема, каже, ништа од тога, нема више онога старог одушевљења, све је то пропало као змија под камен и чека се на најмањи покрет, па да све устане на оружје. Данашње стање подржавају само Катунска и неки дио Ријечке и Црмичке нахије, али шта је то према цијелој земљи. Ових дана Јовета Ђетковић одметнуо се у гору, њему сваки дан долазе нови одметници. Кучи су одрекли послушност и међу собом повели Михаила Ивановића, те га не издају између себе и ако га власти траже. Пипери су, такође, повели Спасоја Пилетића и дали су му 2 рала земље и 200 оваца. Ђешњани су повели Митра Вукчевића а у исто доба су и џебану опколили и не дају се никоме приближити, док се избори обаве. Но у осталом ми имамо једно оружје, које је куд и камо боље и од самога топа. Ти си сигурно читао о бомбама и њиховом дјелству. Дакле нека се у Црну Гору чује само једна бомба, наши противници биће побјеђени, а нека већ кад зачују на све стране, јер ћемо ми имати повећи број бомба“. Питао сам га, откуда ће он добавити бомбе, и откуда њима новац за тај посао, пошто се по себи разумије, да то подухеће иште велики трошак, он ми је на то одговорио: „то је тајна нас двојице — тројице, у осталом састаћемо се сви заједнички на извјесном мјесту, пошто из Биограда поћемо, па ћемо се онда познати и опширније разговарати, јер се за сад не смијемо ни међусобно упознавати а камо ли упуштавати се у ближа сазнања. У осталом ти си данас наш друг, и немој даље радити у штампарији него се одмарај. Пази, да што ређе долазиш у овај хотел, да не би што год у очи падало, а кад ти устреба новаца, добићеш од мене или од Тодора Божовића.

Тодор Божовић и Пера Врбица такође су одобравали Новаковићев говор, а Пера Врбица као у шали додаде: „Ја сам те одавна барјактаром назвао, на ето ћеш сада у ствари бити прави барјактар.“

Они су остали ту у хотелу, а ја сам их оставио и шетао сам тога дана по Биограду, јер сам њих тројицу послушао и више нијесам ишао у штампарију да радим.

Сјутра дан 11. октобра 1907. г. — одмарао сам се у јутро мало подуже и размишљао о овој, како онда рачунах, обичној лакрдији. Пошто никако нијесам могао да се помириш са тим да они т. ј. људи који ме у ову ствар уведоше, у опште могу извести најмањи покрет у Црној Гори, а још мање набавити бомбе, које сам ја сматрао као неку подземну великосвјетску тајну, а да до њих дође један Петар Новаковић или Тодор Божовић, који се једва могу насутним хлебом хранити, то ми је заиста изгледало више смијешно него чудновато, но свакако помислих да неће згорега бити отпочинути који дан, тим прије што ми се дала прилика да то учиним на рачун другог, а у исто доба просто избиља ме превластила нека тајанственост и жеља да се што јасније упознам са цијелом ствари, јер сам свакако морао мислити да јест нешто, дочим мене од посла држаше, па шта више и новца ми према потребама на расположење ставише. Око 11 сати пр. под. нађох се испред хотел Балкана, и у исто доба сретох Петра Новаковића и Тодора Божовића, који се некуда жураху, засталоше мало код мене и рекоше они, да се спремам да доведем отпунујем, а на питања, да ли ћу сам путовати и куда ћу путовати, рекоше ми, да ће са мном путовати Јован Ђоновић, а да ћемо отпунувати за Гуж, да дочекамо остале који буду долазили и да им се за конач бринемо. У исто доба Петар ми даде два динара са ријечима: „узми то па ћеш купити јаког платна и направи једну кесу од прилике четири прста широку, а дугачку тако да се може испод хаљина онасати, а последије подне дођи код Балкана па ћемо удесити кад ћете кренути. По том се они некуда изгубише, а ја заиста отидох у једну трговину и купиш нешто више од пола метра поставе. Успут свратих на ручак, а последије ручка пођем у свој стан код Ђеносаве Видаковиће, њу не нађох код куће, али кључ од врата нађох у прозору. Отвориох врата и уђох унутра и пошто сам дотично платно прецијепио на равне двије половине, сједох за машином и почех шити, али у толико дође и Ђеносаве, чудновато јој бјеше што нијесам на дужност у штампарији, али у исто доба спази моје шивење, виђе да врло невјешто шивем те бојећи се, да јој не би макину покарари, сједо она и према моме упусту поче шити а уједно ме припита зашто ће ми тако чудновата кеса, на што јој одговорио: „Теби могу све казати јер смо иначе стари пријатељи, па знам да ме нећеш просочити. Упознао сам се са једним богатим златарским трговцем, којему је из Беча у Земун дошла једна велика порука златарских сатова, ланаца и разних прстена,

па ми је повјерио да му то шверцом пренесем у Биоград — да не би ђумрук платио и обећао ми је дати богату награду ако му то сретно пренесем“. Пошто кесе довршисмо она ми препоручи да свакако гледам, да извучем један златан ланац за њу, па ће ми она већ то накнадити. Обећао сам јој златан ланац и упутих се да потражим Петра Новаковића и Тодора Божовића, чекао сам их пред хотел Балкан и шетао које-куда, али их не могах наћи до пред саму вече. Пред вече дође пред хотел Јован Ђоновић, поздравих се са њим и упитам га: „Јоно, кад ћемо ја и ти“, на што ме он као зачуђено погледа и рече: „да куда“. Не бој се, рекох, ја све знам, шта више мислим, да ћемо ја и ти вечерас отпунувати. Он ме мало пријатељски погледа, али се у говору ипак ограничено држаше. У томе се баш појавише код Златне Славине при самом Ђош-ку хотел Балкана: Петар Новаковић, Тодор Божовић и Васо Ђулафић. Ми се двојица упутисмо к њима и том приликом са Ђулафићем сам се први пут изближе познао. Туна ми Тодор повјерљиво саопшти, да ја ту вече нећу путовати, него Јован Ђоновић сам. — Јован, пошто му саопштише да ће путовати, уђе у једну дуванциницу да купи цигара, а са њим пођох и ја. Баш смо изашли из дуванцинице кад се пред нама појави Ђуро Војводић, правник. Ја га нијесам познавао пошто га нијесам гледао читавих 12 година, а иначе смо основну школу у Улцину заједно учили. Туна се поново упознасмо и последије сасвим обичних питања растадосмо се, и ја и Ђоновић пођосмо код осталих, тј. код Божовића, Новаковића и Ђулафића. Пошто је било, како сам већ споменуо, одређено, да Ђоновић, још тога дана на вече, крене за Гуж, то се с нама раздвојио и при расанку више смо се некако тајанствено раздвојили и руковали, али сам сутра дан дознао, да Ђоновић те вечери није пошао за Гуж, него се био заједно са воз, него тек сјутра дан у јутро т. ј. 12. октобра о. г., пошао је брзим возом, премда се ја с њим нијесам гледао него су ми то други казали. Кад се Јован Ђоновић од нас раздвојио, како сам горе навео, у исти час дошао је његов брат Пера, и пита нас за Јована. Тодор му рече, да је Јован пошао код Златне Круне на вечеру и Пера се упуту да га потражи. Божовић и Ђулафић такође пођоше из друштва, а при кретању Божовић ми даде оком знак да пођем за њима. Ја тај знак нијесам разумио, већ сам мислио да са тим хтједо рећи: „ником ни ријечи“, те се и ја упутих пут Златне Круне са намјером, да и ја тамо вечерам. Био сам већ прилично одмакао кад чух да неко трчи за мном и да ме по имену зове, окренух се и спазих Тодора Божовића. Ја ти, рекох, дадох знак да пођеш за мном и Васом, те пошто објасних, да га нијесам разумио, упутисмо се заједно у његов стан, а догле нас је Ђулафић чекао код месарске банке. Био је већ мрак кад смо наступили у улицу у којој Тодор становао, те ће он, причајући, примјетити, баш је каже ово све некако косовски, ето и моја улица зове се Косовска улица. Пошто смо ушли у његов стан, нашли смо у соби његова млађег брата гимназиста, за то Тодор, да би га одстранио, даде му десет пара и рече му да иде у кафану да пије кафу и да чита новине, али свакако да гледа да се бар за пола сата не врати. Пошто је овај изашао, Тодор је закључао врата и брижљиво спустио завјесу на прозоре, понуди нас да сједнемо, а ја и Васо сједосмо. У томе Тодор извуче испод кревета један повећи ручни куфер, из њега извади једну кашетицу од јелове даске. Од прилике могла је бити педу и по дугачка, педу широка и нешто мање од педу дубока, а иначе фино спакована у доста крутој шпартаној хартији и увезана дебелим шпагом од пакована. Заклоп кашетице са-стојао се из једног мањег и једног већег комада, а иначе са свију страна била је закована са сијасет танких али дугачких ексера. Рукама се заклоп није могао дићи, с тога Тодор отвори врата и пође у кухињу, па се за мало врати носећи у руци неко придебело шишасти гвођђе. Са тим гвођђем поче ударати мању полу заклопа са доње стране која се одиже толико, да су се могли прсти са једне стране подвући. Сад сам узео кашетицу ја, и мањи дио заклопа за часак сам сасвијем одигао. У кашетици се указаше од прилике нешто више од двадесет завоја, како мислим, у онаквој истој хартији, у којој је и сама кашетица била спакована. Док смо ја и Тодор отварали кашетицу, Васо је мирно сједио код стола. Са неким неовјерењем гледао сам дотичне завоје, па и ако нијесам баш тако страшљив, ипак не пружих први руку да видим какви су то предмети у дотич-

ним завојима, али то ускоро учини Тодор. Свечано извуче један завој, поче га полако одвијати и мјесто тога што сам ја мислио да ће се указати неки Бог зна необично вјештачки обрађени предмет, чисто се разочарах кад угледах једну сасвим обичну пласнату челичну флашицу. Тодор у исто доба узео с прозора једну исто такву — флашицу, која је било празна а коју ја до сада нијесам спазио, поче да нам практично показује како се исте пале, но на њој му не пође за руком пошто је била покварена, те није могао одвити дотични шраф при врху грилића, за то узео ону исту коју је из кашетице извадио, одви затвор при врху грилића и у самом грилићу указа се фитиљ, који се садржи из два три крака. Овдје се, каже, пали, а да би паљење што поузданије било, огањ се мора састојати из малог плама, с тога је најбоље за ову ствар имати фурине што се на вјетар не гасе. Чим фитиљ запршти одмах је треба бацати, јер за 11 секунда експлодира, али свакако треба пазити да се баци на одмјерено растојање да не би на сувишној даљини у ваздуху експлодирала, јер онда губи дјелство, пошто њени комади лете увијек од одоздо постепено на више. Онај који је баца, ако хоће да жив остане, треба исти час кад је из руке баца, да на земљу прилегне, јер она садржи такву силу, да може преко 200 људи убити, кад би се у близини налазили, а у сваком случају треба је добро од влаге чувати, јер ако овлажи, губи дјелство. Затим се Тодор обрати Васу од прилике са оваком предиком: „Знаш шта, чика Васо, ти си се и до сада показао као напредан човек и као прави пријатељ омладине“, на шта му Васо упаде у ријечи и додаде: „Знаста за омладину и душу бих дао“, па онда Тодор продужи: „Видиш ли рече, ове споменике по Калимегдану, исто онако наша ће омладина својим заслужним људима подизати споменике по Цетињу, за то гледај и уреди у Васојевиће ствар како најбоље знаш, али гледај да једну или двије бомбе пошљеш у Куче, а тако исто и у Пипере“. Свакако мислим да је напоменуо и коме да их пошље, али се сада не сјећам. Божовић уједно рече, Васу: „Немој ништа стварно почињати док ти ми не јавимо“. На то је Васо, у претресању на кога би му се могло јавити, поред осталих, чијих се имена не сјећам, напоменуо и неког попа Лалевића, којег је истакао као свога добродружја. Послије тога нам је Тодор причао, како су морали спустити у везу са руским анархистима услед оскудице у новцу и како се неки људи, којих се баш највише тиче ова ствар, неће на исту ни да се окрену, а није истицао који су то људи. Причао нам је да ће они кроз који дан добити и друге неке бомбе, које се саме пале помоћу пада, али да ће они сами морати њих посити, пошто на њих треба да се скрене особита пажња. Свакако тврдим, да нам напомену и то, да су и за једне и друге бомбе дали на име канаре преко 20.000 динара, а у осталом да без нарочитог пријатељства не би могли до њих доћи ни помоћу милиона. Међутим Тодор поново спакова ону кашетицу, пошто у исту остави већ извађену бомбу, и кашетицу склони у истом куферу, који куфер није ни закључао. Ја му рекох, да склони и ону празну бомбу са астала, јер може когод примијетити, али Тодор тврђаше, да се нико не би могао сјетити шта је то, и да је он сасвијем може слободно на асталу држати. Послије свега наведенога ја и Васо кренули смо да излазимо, и ја сам при кретању оставио код Тодора двије већ напријед поменуте кесе, које су биле удешене према упусту Новаковићеву. Тодор нас је испратио мало до на улицу и вратио се натраг, а ја и Васо поили сваки у свој стан.

Сјутра дан, тј. 12 окт. 1907 г. прије подне дошао сам у хотел Балкан, можда је био свакојако у кафани још који мој познаник, али ја нађем Васу Ђулафића. Он је чекао Тодора Божовића, па како Тодор ускоро не дође, ја и Васо изађосмо, шетали смо које куда у близини са-мог хотела. Причао ми је своја страданија у Васојевиће, као и прелаз преко Турске гдје су се, рече, морали пушкарати с турским војницима. Причао ми је да пати од болова у ногама, а у исто доба тужио ми се на министра председника Пашића, који рече, неће ни да се окрене на њега. Рече ми, да га у Крагујевцу чекају осам друга и да су приликом доласка у Србију, из оскудице у новцу, морали у Чачку заложити двије пушке, пошто су сви пријешли у Србију, као што рече, са оружјем. У

осталом и Васо је у Биограду револвер за пасом носио као и обично. У том разговору појави се и Тодор Божовић са Петром Новаковићем. Не могу тврдити, да ли је био са њима и Перо Врбица, али свакако примјећујем, да се он ријетко раздвајао са њима двојицом. Васо је мислио да купи један куфер, у којему ће бомбе носити, за то, пошто се са реченима поздрависмо, ту своју мисао саопшти и Тодору. Тодор спусти руку у џеп и извуче повећу суму наполеона у једној обичној хартији немарно завијеној, пружи Васу један наполеон са напоменом, да је Васов и сав остали новац који је у руци имао. Још један пут се потужи на некога кога се ствар највише тиче, а уз исто напомену, како је сиромас Никола Вукотић ову ствар потпомогао са седам-осам стотина динара, које је на мјеницу извадио.

Послије тога ја и Васо смо се упутили да купимо куфер. Прво смо пошли у једну трговину према дрогерији „Гуслар“, па пошто не нађосмо онакви куфер какви је Васо желео, упутисмо се на Теразије, пошто Васо рече, да је тамо види једну трговину самих куфера, и заиста одма код дворског фотографа Јовановића наиђемо на једну такву трговину. Васо је мислио да купи један куфер, који не би могао унутра наикиснути, а пошто су кожни куфери били скупи, то се не могасмо погодити. С тога се упутисмо одма преко пута у једну другу трговину, где су се, такође, продавали сами куфери. Изабрамо један куфер омање величине, обложен црном мушомом, при саме отвору са обадије стране био је прирврћен по један каиш ради јачег држања. Такође по свим ђошковицама, у колико се сјећам, уздуж и попречно биле су приковане потање узане дашице. Погодисмо се и Васо плати исти куфер 6 динара, а ја, из поштовања према старијем човјеку, узех куфер да носим. У исто доба скинуо сам кључ са куфера и ставио га у џеп од мог прслуга, гдје сам га и сасвим заборавио, и по свој прилици да је Васо доцније морао или други кључ набавити, или куфер насилно отворити. Мислили смо да куфер понесемо у Тодоров стан, те смо се упутили до ђошка код месарске банке. Туна сам ја Васу причекао, докле је он пошао у хотел Балкан да зове Тодора, јер нам Тодор при разговору рече, да ћемо га тамо наћи кад куфер купимо. За мало па се Васо врати и рече ми, да Тодор није тамо; онда му рекох, да ме туна причека, а ја се упутих у кафану код Руске Круне, која се у близини налазаше, одних куфер и замолих кафецију, да ми га до послјие остави, што је овај и учинио. Послије тога шетао сам са Васом, са стајали смо се са Божовићем, Новаковићем и Врбицом, заједно и посебице, било у хотелу или на сокаку, растајао сам се са Васом и опет се налазио, али из тога, у колико се сјећам, немам ништа значајније прибиљежити.

У томе је и прошло подне. Послије дошао сам у хотел Балкан и нашао сам Петра Новаковића, сигурно је код њега био још који год од мојих познаника, али на њих нијесам пажњу скретао, само се у толико сјећам да је за једним од споредних столова сједио Владимир Поповић, правник, син пок. Ђурана Поповића, који је баш неки дан прије тога у Биоград дошао из Црне Горе, а за другим опет засебним столом сједио је Алекса Матановић, правник, син прота Матановића, који се у осталом и храни у истом хотелу. Владимир ме питао, да ли сам посла добио и иначе које шта, али мени није било до разговора са њим него сам се приближио Новаковићу, који у друштву у једном ђошку хотела сјеђаше. Зовнуо сам га из друштва и питао сам га за Божовића, пошто су ми прије подне саопштили, да ћу у 4 сата отпутовати, а сада се требао за пут спремати. Мало послјие тога појавио се је Божовић на вратима од хотела и даде ми знак да изађем. Он је пошао напријед, а ја за њим и при самом уласку у његову улицу причекао ме, па смо се заједно упутили у његов стан у намјери, да ми испоручи бомбе и новац за пут. Успут сам свратио у кафану Руска Круна и узео Васов куфер да га понесем у Тодоров стан, пошто Васо није знао гдје сам куфер оставио. Дошли смо у Тодоров стан, извадио је напријед речену кашетицу из куфера, па пошто је отворио узео је једну од поменутих кеса и у исту је спустио пет бомба заједно са завојима. Скинуо сам ја капот и испод прслуга и кошуље по самом тијелу остраг преко леђа Тодор ми кесу придржа, док сам ја напријед привезао један крај за други. Када то би свршено, Тодор извади новац и

даде ми наполеон и по у злато и 17 динара у сребро. Биће ти, рече, доста до Гужа, а тамо ћеш наћи Јована Ђоновича, а сигурно, ако већ не буде дошао, доћи ће и Марко Даковић. Када тамо дођеш, за трошак ти се не треба бржити, а дао бих ти и више, али сада немамо новца, јер саме Фулафићу морамо дати 3—4 стотине динара, Овдје сам први пут чуо, да ћемо у друштву имати и Марка Даковића, а у мисли ми се отвори друго поље, на којему ћу наићи на доста занимљивих и тајанствених ствари, па ако ништа друго, помислих да ће се који дан бар добро проживјети. Право да речем, пошто принасах бомбе, некако се друкче осјећах, јер цијелу ову ствар до сада сам сматрао као неку комедију, али тек сада осјећих тежину свога положаја. Упознао сам се са овим стварима, а сада одустати од друштва, значило би толико исто, као узети револвер, па се убити, јер је сасвим природно, да моји саучесници не би бирали средства, да ме пошто по то што прије лише живота. — Дакле, напријед, па на што испане. Између осталог Тодор ми рече, да добро пазим, да се на путу држим сасвим неутрално, да ми се што год не би примјетило, али у случају, ака би те аустријска полиција пронашла, изјавићеш, да те са Цетиња послао г. Јанко Вукотић на извјесно мјесто у Биограду, да то приватниш и да га добро на путу пазиш, али да ти ни појма немаш, шта је то. Пази, дакле, да нас не издаш, јер имај на уму, и ако нас издаш, да ће ипак неки од нас остати у животу, а по себи се разумије, да се у овом случају издајство казни смрћу. Поздрави Марка и реци му, да ћемо и ми за који дан доћи, а до онда нека начини припреме, како за сходно нађе. Срећан ти пут, а за који дан видјећеш, шта ћемо ми донијети. Послије тога изашли смо заједно на улицу, и пошто ми још један пут пружи руку, ја се упутих истим путем, којим смо ја и Тодор мало прије дошли, а Тодор на противну страну другим крајем улице. Изашао сам на Теразије, па поглед од хотела Балкан, и путем на улицу сретем Васу Фулафића, пружих му руку и рекох му, да сам кренуо, па шта ми он напомену, да ће и он кренути у 8 сати у вече, а већ било је удешено, кад сам ја примио бомбе од Тодора Божовића, да заостатак понесе Васу у Васојевиће, т. ј. Тодор рече, ево теби 5 комада, а овај ће заостатак носити чика Васу.

Предсједник: Васо, чуо си што Рајковић прича.

В. Фулафић: Чуо сам.

Предсједник: И оно што каже, да ти је говорио Т. Божовић о споменницима.

В. Фулафић: О споменницима није ништа говорено, нити о анархистима.

Предсједник: Изволите читати записничку изјаву Фулафићеву при његовом суочењу са Стеваном Рајковићем.

Писар Краљевић: Чита:

„Не могу да се сјетим, да смо се виђели при кретању Рајковићеву и не могу да се сјетим, колико ми је новца Божовић дао за баул — а дао ми је новца; и не могу да се сјетим коме да се пошљу бомбе у Куче и у Пипере — а разговор је о томе био; а друго је Рајковић све истину казао.“

Предсједник: Васо, је ли дакле, истина, да сте ходали, да је остао кључ при њему, да ти је дао бомбе?

В. Фулафић: Јест, то је истина.

Ст. Рајковић: Ја бих молио, да се прочита моја допуна односно г. Фулафића.

Предсједник: Је ли ти казао Т. Божовић, коме да се пошаљу бомбе у Куче и Пипере?

В. Фулафић: Он је говорио, да се пошаљу у Куче и Пипере и можда је именовао коме, али ја се не сјећам.

Ст. Рајковић: Једна или двије да се пошаљу Михаилу Ивановићу у Куче, а једна или двије Спасију Пилетићу у Пипере. То је Божовић казао преда мном и В. Фулафићем, а ја не знам, да ли је Фулафић то запамтио.

В. Фулафић: Нијесам запамтио.

Предсједник: Сједница се закључује, а идућа ће се наставити данас у 4 сата по подне.

(Сједница је закључена у 10 сати и 45 минута прије подне.)

ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Спасовска прослава. Ове године на врхује се педесет година од славне битке на Граховцу (1858.). Наше министарство војно, са официрским кором, ризикује је, да овогодишњи Спасов-дан прослави на особито свечан начин.

По програму, који је већ утврђен, на прославу су позване депутације од свих бригада у земљи, т. ј. по 10 људи разних војних чинова од сваке бригаде, а уз ове депутације учествоваће на прослави и сви они стари ратници, учесници славне битке, који су у њој заслужили бојно одличје. Тијех се до сада пријавило око 200 људи. Како велико учешће народа из унутрашњости, тако и припреме, које се за ту прославу чине — обећавају, да ће ово војничко славље бити и достојно великог догађаја.

У осталом, у наредном броју, ми ћемо донијети и опширан програм те светковине.

Св. Синод. Пошто је Св. Синод расправио разна питања своје надлежности, закључио је своје сједнице. Чланови Синода, по свршетку свога рада, присуствовали су благодарену у митрополијској цркви.

Са јавне расправе. Из стенографских биљежака може се видјети, како је до подробности текло саслушање оптуженога Ст. Рајковића и Васе Фулафића. Обојица су признали, да су били присутни на договорима завјереника у Биограду и да су отуда бомбе донијели. На суочењу признали су, да су заједнички купили за бомбе један баул, који им је г. предсједник суда показао. Мијат Фулафић, који је такође оптужен, свједочио је, да му је Васо Фулафић, на повратку из Биограда у Васојевиће, причао о плану завјере и о задатку бомби.

Оптужени правник са биоградског универзитета, Ђуро Војводић, потврђује састанке са Тодором Божовићем у Биограду и разговор о бомбама, које је Божовић донио до Гужа. Војводић вели, да се са друговима вратио у Црну Гору да спречи револуцију, за коју је у Биограду чуо да је на прагу. Саслушањем Акима и Николе Даковића, Петра Церовића, Блажа Ђукановића и Јована Миловића — Баила утврђено је, да је Марко Даковић из Рисна слао у Никшић Блажу Ђукановићу бомбе, али да их овај није хтио примити. На пошљедњим двијема сједницама саслушавани су оптужени Ђаци Ђорђеј Контић, Мило Љепава, Мирко Беговић, Душан и Михаил Ђоновичи, који су били посвећени у план завјере, и од Марка Даковића, с којим су се састајали у Котору, носили Милошу Ивановићу писмо алегоричне садржине, којим се објашњава начин извршења завјере. Они су одрицали своје раније исказе, којима су признали, да су посвећени у завјеру, али на претресу противу-рјечили су један другом и објелодањивали чињенице, које их јако терете. Њихово је одрицање државни тужитељ објаснио тијем, што су у затвору послје ранијих исказа, којим су све признали, били у договору, о чему је државни тужитељ обећао донијети писмене доказе.

Идућа сједница заказана је за 19. о. м. Судска дворана, у којој се држи расправа, сваке је сједнице пуна посјетилаца. На мјесту, одређеноме за господу чланове дипломатског кора, редовно се може видјети српски диплом. заступник г. Јовановић. И бугарски отпратио послова г. Колушев такође често долази на сједнице, а двије пошљедње посјетили су и њемачки министар резидент, г. Пил-грам-Балтац са госпођом и г-ђа барона Куна, аустро-угарског посланика.

Од страних новинара дошао је на расправу ових дана из Петрограда још и г. Повољни, дописник руских листова.

Пут Подгорица — Колашин. Министар финансија и грађевина, г. Д. Вукотић повратио се 15. о. мј. с Веруше, гдје је присуствовао јавној лицијацији, одржатој 11. и 12. и. мј., на којој је издата израда колског пута и потребних мостова од грла Веруше до Јабукe. Овом лицијацијом завршена је продаја целокупне израде пута и дотичних мостова од почетка Вјетрника у Братонџићима до Јасена на Тари.

Најпотонији рок изради пута и мостова остављен је до 11. септембра т. год. а израда дрвених мостова на мостовима до 15. истог мјесеца.

На овој линији, која се рачуна на 30 до 32 километра, предвиђено је 28 мостова, од којих су пет великих, и то: три камена, два на Веруши, а један код Колашина на „Пажан“ и два дрвена са каменом ногама на Тари; остали мостови на рецицама и потоцима омањи су од по 3, 4, 5, 6 и 7 метара распона, али и они ће бити са сводом од камена.

Са задовољством наглашјујемо, да рад, издати на пређашњим лицијацијама, иде добро и види се, да су људи увидјевши неопходну потребу тога пута, прионули изради истог са необичном вољом и устрајношћу.

Грађење зида за мост под „Градином“ на Биоче такође добро напредује и биће зид готов око Петрова-днeви. Гвожђари пак за тај мост биће намјештена најдаље до конца августа, те ће тада мост бити предат саобраћају.

Осим горњих радова издата је и из-рада 2800 метара парапета на Биоче уз Морачу.

Одликовање. Г. Д-р. Станко Матановић, управник овлашће болнице „Данило I“, одликован је од Њ. В. Цара и Краља Франца Јосифа I. командерским крстом орденом Франца Јосифа.

Прилози за дјечију болницу. За подизање дјечије болнице за успомену Књажевца Стевана и Станислава привремени одбор примио је даље ове прилоге:

Г. Мајер и синови из Беча кр. 400—
„ Куранда, царски савјетник и генерални консул фр. 100—
Општина Дугодољска кр. 50—
Иво и Евросинија Калуђеровић—Сарај из Никшића кр. 10—

Из Херцеговог:

„ Д-р Ђорђе Марић 20.—
„ Прото Марко Поповић 10.—
„ Јефто Гојковић 20.—
„ Кап. Петар Комненовић 3.—
„ Антоније Ђелпи 2.—
„ О. Милутин Радуловић 5.—
„ Урош Мандић 5.—
„ Крсто Радосевић 10.—
„ Лазар Доклестић 3.—
„ Душан Перчиновић 5.—
„ Милосав Ђурасовић 2.—
„ Томо К. Поповић 4.—
„ Лазар Јакшић 2.—
„ Васо Ђурић 5.—
„ Никола Ожеговић 1.—
„ Лука Ратковић 5.—
„ Поп Марко Станишић 1.—
„ Урош Милашиновић 2.—
„ Крсто Тушуп 2.—
„ Лазар Ђоровић 3.—
„ Косто Тушуп 2.—
„ Мирко Комненовић 2.—
„ Илија М. Антелевић 10.—
„ Михо Дежуловић 1.—
„ Томо Вучковић 1.—
„ Саво Терзовић 2.—
„ Перо Цурић 2.—
„ Нико бар. Ђонович 3.—
„ Перо Даниловић 3.—
„ Никола Доклестић 5.—
„ Илко Доклестић 1.—
„ Крсто Ј. Терзовић 10.—
„ Милан Пантовић 2.—
„ Ђуро Ђеранић 2.—
„ Тодор Гојковић 1.—
„ Милан Вукасовић 2.—
„ Браћа Шимрак 25.—
„ Раде Баничевић 1.—
„ Јефто Мусић 2.—
„ Ђуро Вуковић 3.—
„ Срђе Русовић 20.—
„ Јаков Јакшић 1.—
„ Илија Прњат 2.—
„ Вељко Ростовић 2.—
„ Душан Прњат 5.—
„ Махајил Доклестић 2.—
„ Марко Терзовић 2.—
„ Косто Станишић 2.—
„ Кап. Нико Јанковић 10.—
„ Игњо Марић, Кути 2.—
„ Тодор Поробић, Мојдежи 10.—
„ Љубомир Тузлић, Мостар 5.—
„ Вељко Рамадановић, Котор 30.—
„ Јово Радиновић, Котор 5.—

Из Црногорске Банке. Савска Банка у Биограду понудила је прије неког времена нашу Црногорску Банку, да за њен рачун, а под својом фирмом, распрода у Црној Гори извјесну количину кукуруза. Црногорска Банка прихватила је ову понуду и готово без икакве своје личне користи до сада је примила и распродала око 1400 квинтала.

Увезено жито врло је доброг квалитета, а пошто му је и цијена била врло повољна (кр. 17.50 по квинталу са врећама на Оботи), то је извјесно, да су Банке, Црногорска и Савска, допринијеле нашем народу велике користи, одржав тиме умјерене цијене житу. — Надамо се, да ће банке у будуће још више развити овакве и сличне заједничке везе и да ће њиховом примјеру иљедовати и остале наше привредне установе, које су у првом реду позване, да народу притеку у помоћ у оскудним годинама, међу које би се и ова — како изгледа — због досадашње велике суше могла убројити.

Из наше читаонице. У прошлу недјељу одржала је читаоница своју редовну годишњу скупштину, на којој је изабрана нова читаоничка управа, у коју су ушли: предсједник г. Јанко Спасојевић; потпредсједник г. Јован Хајдуковић; секретар г. Саво Милуновић; управитељ позоришта г. Марко Томовић; благајник г. Перко Вукотић; књижићар г. Ђуро Шпадијер; и економ г. Поп И. Јовићевић. У Одбор изабрани су: г. г. Д-р Ст. Матановић, Д-р Н. Ковачевић, Ђакон И. Калуђеровић, Никола Рацковић и Илија Хајдуковић.

† Кап. Милета С. Стаматовић. У недјељу, 20. априла ове године, преминуо је старина, јунак и дугогодишњи капетан Милета из Велике у 75. години свога живота, а 21. истог мјесеца сахрањен је у свом родном мјесту.

Пок. Милета био је прави тип старих црногорских јунака и ратника, који је са жаром заступао права православних

Хришћана још онда, кад Велика бијаше под Турцима.

Пок. Милета рођен је 1833. године. У својој 27. години постао је судија у турском суду (мецлису) у Плаву, и ту је дужност вршио до 1868. г., а те године, са неким виђеним Величанима би одведен у Приштину и последије у Сарајево, те је у затвору провео три године, т. ј. до 1871., и те године пребјегао је из ропства и дошао у своје родно мјесто. Не смијући ипак од Турака ту живјети, бавио се по Васојевићима и око турске границе све до 1877., када је постао официром народне војске, коју је дужност вршио до 1880. године. И као официр и војник свуд се показао као добар син Отаџине, а особито у боју на Новише 1878. г.

Године 1881. покојник је постављен за племенског капетана, коју је дужност вршио за 22 године, а тада би због старости стављен у пензију.

За његове заслуге био је награђен са пет разних ордена од Њег. Краљ. Височанства Господара, чија га је благонаклоност увијек пратила. У народу је вазда био награђен љубављу, уважањем и поштовањем.

Нека му је лака земља, за коју се храбро борио.

Фабрикант из Шемница; С. Ристић, новинар из Биограда; У. Фукс, хемичар из Минхена; Др. Р. Флотов с госпођом, лекар из Берлина; Др. Л. Пољак, чиновник из Будимпеште; Ј. Вајс, трг. пут. из Просница; А. Вајнбергер, трговац из Беча; Е. Башек, прив. из Чешке; Т. В. Броклебанк, прив. из Енглеске; гроф А. Хојош из Берлина; Р. Бауер, банк. чиновник из Беча; С. Секуловић, трг. путник из Трста.

Хошел Рајнвајн: П. Ђорђевић, новинар из Биограда; Г. Тајз, трговац из Сарајева; В. Арнт, лекар из Штутгарта; А. Тумсер, чиновник из Беча; Г. Тумсер, чиновник из Беча; М. Буисон, прив. из Париза; Ђ. Настић, новинар из Сарајева; Е. Бауоло, свешт. из Скадра; Д. Пали, свешт. из Скадра; А. Бенали, свешт. из Скадра; Ш. Сарин, трговац из Дубровника; Ђ. Жуткић, трговац из Котора.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Изашле су из штампе:

СТЕНОГРАФСКЕ БИЉЕШКЕ

О РАДУ

ЦРНОГОРСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

саване у редован сазив 18. октобра 1906. год.

КЊИГА ПРВА

једнице државе до 18. децембра 1906. г. (од II предходне до XI редовне.)

Ова прва књига садржи 64 штампана табака велике осмине.

Цијена 4 круне.

Може се добити у књижарама: Пера М. Калуђеровића на Цетињу, Коста К. Станића у Подгорици и у Дворској књижари Мите Стајића у Биограду.

Бр. 176.

Цетиње, 9. маја 1908.

Из Канцеларије Министарства Финансија и Грађевина Одјељење Управа Држ. Штампарије.

Званични огласи

ОГЛАС

На дан 25. Маја т. г. — држаће се поновна лицитација ради зидарског посла при градњи пјешачког моста преко ријеке Жељезнице у Зупцима на „Бегове“.

Прорачуњена је свота кр. 1650, а кауција тридест од сто, која се има поднијети у готовом новцу или непокретним добрима.

Кауција у непокретним добрима треба да је капетанским или општинским судом потврђена и тачно њезина вриједност процијењена. Пошто се уговор о раду склопи, подузимач је дужан кауцију у непокретности поднети таксирати у надлежном капетанском или општинском суду.

Плаћање такса пада на терет подузимача. План и прорачун може се на дан лицитације на мјесту видјети.

Одјељење задржава право да радником не уступи, ако би понуђена цијена неповољна била.

Бр. 835. Из канцеларије Министарства Финансија и Грађевина, Одјељења за Грађевину и Саобраћај 7. маја 1908. г. Цетиње. 2,2

ОБЈАВА

На дан 15 јуна ове године Одјељење за наплату државних дугова Министарства Финансија и Грађевина држаће у 9 сати изјутра јавну лицитацију о издавању под кирију државне куће, која се налази под Границом а дотична општинском парку Цетиње, кућа је на два спрата, са 5 одјељења и једним балконом на горњем — са 4 одјељења и једним пространим портиком на доњем спрату.

С кућом се даје и скоро поларала добре ораће земље, која кући служи за излазак и башту. Кућа је врло уредна за становање и подесна за двије фамилије. Горњи спрат куће биће слободан на 1. јула а доњи на 15. септембра ове године.

Ко би желио узети речену кућу под кирију нека се на горе означени дан пријави потписатој канцеларији ког ће се дана уговор закључити се понудиоцем највише цијене; разумије се ако ова буде повољна за државу.

К. броју 82. Из канц. Одјељ. за напл. држ. дугова 16. маја 1908. г. Цетиње. 1,5

ОБЈАВА

Књ. Министарство Финансија и Грађевина тражи лиферанта, односно фабрику, која ће потребити за потрошњу у држави цигар-папир по изабраним мустрима, уз најповољније услове Министарство за држ. монопол предавати, те јавља, да ће се одржати конкуренција у канцеларији Министарства 29. јуна тек. г. (по старом кал.) последије подне.

Мустре и објашња даје канцеларија Министарства Финансија и Грађевина сваког радног дана од 10—11 прије подне.

Број 604. Министарство Финансија и Грађевина, 17. маја 1608 г. Цетиње. 1,4

Службени огласи

ОГЛАС. — Износи се на јавну продају доље описана непокретност — кућа — Јевта Петковића из Цетиња, која је процијењена круна 13.381 и 26 пара.

Продаја ће се извршити у канцеларији подписатог суда.

За продају одређују се три рока и то: 12. јуна, 12. јула и 12. новембра 1908. године, у 4 сата последије подне.

На првом року непокретност се неће продати испод процијењене вриједности, на другом хоће и ниже, али не испод $\frac{2}{3}$ процијењене вриједности, а на трећем уступиће се понудиоцу највише цијене.

Сваки је лицитант дужан положити јемство 10% од процијењене вриједности.

Позивају се сви они, који имају на непокретност какво реално право, као и они који имају право прече купње, да се пријаве суду прије почетка прве продаје.

Опис непокретности:

Кућа једнокатна, а налази се у овој вароши у Катунској улици под број 100. Дугачка 12-15 м., а широка 11-78 м.; ограђена по плану од новог и тврдог материјала; има 11 одјељења и то на средини 4 одјељења најфиније израде, под кровом 3 одјељења такође најфиније израде и подрум у ком имају камара и кухиња; с противне стране, куће налази се дуж цијеле балкон, који је врло солидно израђен. Кућа граничи: од истока кућом и зградом Михаила Милошевића, од запада Катунском, а од сјевера Сарајевском улицом, од југа кућом и зградом Вула Рмдовића.

За кућом се налази башта у простору од 123 □ м. у коју је посађено 11 комада воћка разне врсте и у којој се налази врло добро уређени њивник.

Башта је с једне стране ограђена зидом од 4 м. висине.

Број 806—VI—1908—45.

Цетиње, 3. маја 1908. год.

Општински Суд
За предсједника, судија,
Р. 270, Бр. 217, 1,1 М. М. Павићевић

Приватни огласи

ПОЗИВ

Потписати школски одбор даваће на јавну лицитацију градњу школе у Бјелицама на Руђином Почивалу, 18. маја ове године. Лицитантима се тражи кауција 10% кр. од погођене суме у готову, непокретности или сигурни јемци. Ко жели лицитирати нека реченог дана дође на лице мјеста.

Бјелице, 5. маја 1908. год.

р.53, бр.222, 1,1 Одбор бјеличке школе

ПРОДАЈЕМ моје двије куће на Цетињу

(парк официрска улица бројеви 5 и 7) расположене и удешене са три потпуно одијељена стана. Рентирају годишње преко 1800 круна.

Ко би желио купити једну или обије нека се пријави потписатом. Цијена умјерена, услови погодбе повољни.

Н. Митровић
Р. 47. Бр. 227 1,3 командир у пензији.

ЦРНОГОРСКА БАНКА почела је издавати оригиналне акције у замјену уложених књижица. Замјена се врши на Цетињу у стану банчином а у унутрашњости код њених Филијала и Заступништва без икаквих трошкова.

Управа Црногорске Банке.

Р. 34, Бр. 207, 3,3

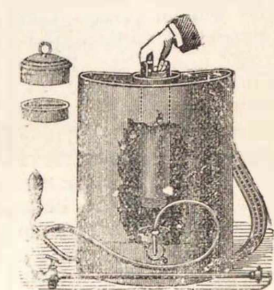
НА ЗНАЊЕ Од сваког, без разлике, ко ми дугује а не подмири дуг до 15. маја 1908. год. нек не имадне ни мало жалости, тражићу свој новач судскијем путем.

Цетиње, 15. марта 1908.

Р. 35, Бр. 133, 5,5 Васиљак Теодоридес

Министарство Унутрашњих Дјела

Одјељење Народне Привреде

својим дописом број 632 од 21. марта ов. год. препоручује као добре ШТРАЦКЕ за крољење лоза, које потписати набавља и даје гаранцију за три године. Ко жели исте набављати нека ми се јави на вријеме.

Петар Дреџун

П. п. Бр. 229. механик 1,5

Перо Г. Јововић отпочео је заступати грађанске и кривичне парнице пред судовима; пише тужбе, молбе и жалбе за све наше власти; саставља уговоре и нагодбе, и по свим наведеним предметима дава савјете.

Праксе и гаранције има довољно. Сједиште и пошта Никшић (Niksich Montenegro.) Р. 43. Бр. 233. 1,3

Јављам нашим пријатељима и познаницима, да смо отворили

Кафану и Гостионицу

у катунској улици број 82. снабђевену са изврсном домаћом храном и чистим црмичким пићем, као и постелама за спавање. Цијене умјерене. Молимо за посјету.

Цетиње. Споштовањем
р. 42, бр. 231 1,1 Којић и Станковић

ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Г. Д-р Сима Павловић, краљ. савјетник из Сомбора, поконио је ђацима Његушких школа, преко г. капетана Ђура Врбине, 50 круна.

Доброме Србину — дародавцу — г. Д-ру Павловићу, у име ђака и наставника овим путем најтоплије благодаримо.

Његуши, 6. маја 1908. год.

Школ. Управител.
Р. 46, Бр. 224, 1,1 Васо Врбича

ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Наша браћа Цеклињани, који се налазе у Сјеверној Америци, мјесту Рослину, без ичијег повода, по из свог племенитог осјећања, послаше преко потписаних 1100 круна (хиљаду и сто круна) да се раздијеле на 15 најсиротињих и најсиромашнијих породица у Цеклину, које су сами означили; а то се и извршило 10. о. м. на Ријеци.

Имена су приложника:
Филип М. Лопичић Круна: 30, Перо М. Лопичић кр. 25, Ђуро Г. Лопичић кр. 30, Ђуро Ђ. Лопичић кр. 40, Мило А. Лопичић кр. 30, Ристо М. Лопичић кр. 30, Иво И. Лопичић кр. 25, Јован Ф. Лопичић кр. 40, Мило Ф. Лопичић кр. 25, Иво М. Лопичић кр. 25, Лука Ђ. Лопичић кр. 50, Јоко Ђ. Лопичић кр. 50, Блажо К. Вукмировић кр. 25, Илија К. Вукмировић кр. 25, Никола М. Вукмировић кр. 25, Душан М. Вукмировић кр. 25, Јован С. Вукмировић кр. 25, Филип С. Вукмировић кр. 25, Марко П. Вукмировић кр. 25, Марко С. Јовићевић кр. 25, Нико С. Јовићевић кр. 25, Божо С. Јовићевић кр. 25, Филип И. Јовићевић кр. 30, Никола С. Пејовић кр. 50, Перо С. Пејовић кр. 25, Нико Ј. Марковић кр. 75, Јован С. Марковић кр. 50, Илија Д. Вујановић кр. 25, Перо Л. Вујановић кр. 15, Баро Л. Вујановић кр. 10, Марко Т. Вујановић кр. 25, Богдан М. Вујановић кр. 15, Станко М. Јанковић кр. 25, Стево Б. Татар кр. 25, Саво М. Стругар кр. 20, Саво Ј. Дајковић кр. 10, Машан С. Шофранца кр. 25, Мило З. Шофранца кр. 15, Никола М. Драгојевић кр. 10.

Именованијем дародавцима од стране обдарене сиротиње изјављујемо најтоплију благодарност. Бог им дао здравља и весели повратак у своје мило отаџство.

Цеклин, 11. маја 1908 г.

Лука Д. Пејовић, учитељ,
р.290, бр.232, 1,1 Илија В. Лопичић

ТЕЛЕГРАМИ

Петроград, 12. маја. Цар руски дао је пристанак, да влада продужи рок персијској влади још за 15 дана, односно испуњења руских захтјева.

Лондон, 13. маја. Предсједник француске републике Фалијер са министром Пишоном стигао је јучер по подне овамо, дочекан од краља Едуарда. Предсједник и краљ поздравиле се веома срдечно.

Цариград, 14. маја. Књаз острва Самоса јавља, да је становништво острва правилно демонстрације против 200 војника, које је Porta послала у часу кад су се на острво искрцали. У свађи која је из тога настала, 8 војника је убијено, а и међу становницима има доста убијених и рањених. Чује се, да ће пут Самоса отпловити једна крстарица и више торпедњача под заповједништвом адмирала Халил-паше.

Лондон, 15. маја. Француски министар Пишон имао је састанак са енглеским министром Грејом, на коме је постигнут потпун споразум у свим политичким питањима, која занимају ове двије државе.

Париз, 16. маја. Фалијер и руски Цар састаће се у Ревелу око 14. јула ов. год.

Цариград, 17. маја. Вијести о догађајима на Самосу преувеличане су, нарочито што се тиче броја мртвих и рањених. Књаз Самоса и аустро-угарски почасни консуо блокирани су, а и други консули траже помоћ. Солунски валија отпутовао је на Самос са двије торпедњаче као царски комесар. И Халил-паша са четири батаљона војске такође је отпутовао. Грчки су кругови јако узбуђени, јер мисле, да је Porta намјерна војнички окупирати Самос и укинути права, која је досад ово острво имало, а која су међународно загарантована.

Цариград, 18. маја. Халил-паша јавља са Самоса, да је онамо стигао, ослободио књаза и његов двор. На острву се почиње мир повраћати и дућани опет отварати.

СПИСАК СТРАНАЦА

приспјелих на Цетиње од 10. до 17. маја 1908. год.

Гранд Хотел: Морел Леон с госпођом, директор из Париза; гђа Санже, прив. из Париза; гђа Коламора, прив. из Америке; гђа Пиерс, из Америке; гђа Пиерс; гђа Брекоер из Калифорније; И. Билицков, посједник из Дубровника; Е. од Мартинијер, прив. из Париза; С. Брајевић, посједник из Сплета; Р. Гард, прив. из Беча; Ј. Шварц, трговац из Загреба; Л. Митер с госпођом, из Берлина; Ф. Бартонек, чиновник из Чешке; А. Бел, виши инжењер из Угарске; П. Ендлихер, инжењер из Љубљане; А. Батара, новинар из Трста; П. Дитрих,